

חוק זיכרון השואה " תוכן: ברוכים הבאים לירושלים/להר הזיכרון/ לקמפוס של יד ושם. מתוקף חוק שנחקק ב-1953 חוק – יד ושם אנחנו מחויבים לשלושה דברים: **לזכור, לגלות ולספר את תולדות השואה.**

שאלה: איך זוכרים, מגלים ומספרים את הבלתי נתפס: תוהו, אבדן וכאוס – האי. איך בונים בנין שלם שאמור להחזיק את האין והבלתי נתפס. אדריכל של המוזיאון **משה ספדיה**. הציע חציבה בתוך ההר. כלומר, לבנות את המוזיאון לתולדות השואה ברובו מתחת לפני הקרקע. התבנו במבנה. **מה התחושה שעולה ממבנה הבטון?** חזק, עוצמה, קבר... הגשר מדבר מטאפורית על לגדר בין עולמנו 2022 לעולם שהיה. יש בו משהו רעוע ולא יציב - קצוותיה של המנסרה פורצים לאוויר הפתוח. הכנסת אור יום היא מלמעלה פס זכוכית של 200 מטרים לאורך הגג. **תוכן:** חוק יד ושם הטיל תפקיד נוסף על המקום הזה: להכיר בלא יהודים אשר סיכנו את חייהם להצלת יהודים בשואה שסיכנו את חייהם וחי' משפחתם ושהם לא ניצלו את היהודים. זה סיפור של מעטים. שאלה: אז למה הבחירה העיצובית של יד ושם למקם כאן ובכל רחבי הר הזיכרון עצים שמספרים את סיפור החסידים? ללמוד על בחירה שעשו אנשים, ללמוד על חמלה, מוסר אנושית, על סולידריות, שנמשיך להאמין בכוחו של אדם. **משפט גישור:** במעבר הדרגתי, דרך גשר עץ, נכנסים אל המוזיאון מרגישים את הצעדים. זו שפה הפוכה למבנה. עבור... הגשר מדבר מטאפורית על לגדר בין עולמנו 2022 לעולם שהיה. יש בו משהו רעוע ולא יציב - תלויים באוויר. כמה דגשים לפני הכניסה למוזיאון: המוזיאון עמוס מבקרים ובמוציגים. אנחנו באנו לחוות את המוזיאון **מנקודת מבט יהודית ייחודית** על ידי חפצים מקוריים, מסמכים, עדויות, סרטים, יומנים, מכתבים ויצירות אמנות גם יחד, תוך שימת דגש על הסיפור האישי של הקרבן. **משפט גישור:** מה לדעתכם תראו כאשר תכנסו למוזיאון?

גלריה 1: העולם שהיה – נוף חיים

שאלה: על קיר הכניסה מוקרנת עבודת וידאו ארט של אמנית ישראלית **מיכל רובנר**. עבודה זו היא הפרק הפותח את המוזיאון ההיסטורי. **התבוננו בה ותבחרו צלילים/דמויות/מקומות/שיתופים אתכם. במהלך הצפייה תוכן:** בעזרת קטעי סרטים מקוריים משנות ה-20 וה-30 יצרה מיכל רובנר הצצה לפסיפס החיים שחיו קהילות, משפחות ויחידים באירופה – טרום המלחמה והשואה. היצירה שאנחנו צופים בה, נקראת **"נוף חיים"** והיא פורשת כמו מגילה פיסות מציאות קטנות, רסיסי חיים, של אנשים ומקומות. על רקע **מפת אירופה** הכתובה בשפת היידיש מודגשת השייכות של היהודים למקומות יישובם. זה הפרק שקדם למלחמה, מבעד למה שהיא מכנה **"חלון שמראה מה היה פעם..."**, תוך שילוב של תנועה ומוזיקה. פרק הזמן הזה, שמתואר על ידי **"כתקליט שנתקע"**, משלל הקטעים הללו בנתה האמנית קולאז' מוסרט בן 11 דקות, פאזל של נוף אנושי על רקע יבדות **מפה דנמית כאינסופית**. גם בעבודת הסאונד משולבות הקלטות מקוריות מהתקופה... עבודת הוידאו נפתחת ב**שטעטל** (העיירה היהודית הייתה צורת היישוב הטיפוסית של יהדות מזרח אירופה). **בבית כנסת בנובוגרודק** בעבודת הוידאו פגשנו את הילדים המנופפים לנו לשלום, או שאנחנו כמעט מזהים את אלה המזמינים אותנו לביקור בתנועות היידיים הכל-כך מוכרות. גם מעגלי הריקודים המבשרים חג או חתונה, ההליכה לבית הכנסת, מסדר הבוקר בבית הספר, שיעור המוזיקה בכיתה, בעלי המלאכה בבתייהם הזעירים **והרחוב שוקק החיים בעיר הגדולה**, כולם מוכרים לנו. אחד מרגעי השיא של היצירה הוא הרגע בו נמלא הפריים **בעשרות תלמידי הגימנסיה העברית**, העומדים גאים ושרים בקול גדול את **"התקווה"**. יש **תהלוכה של תנועת הנוער של הבונד** (תנועת פועלים לא ציונית, שביקשה פתרון להמוני העם היהודי באמצעות הסוציאליזם ושפת היידיש). יש קטע מתוך **הקונגרס הציוני ה-19. דמויות: אלברט איינשטיין, דוד בן גוריון, מארק שאגאל** (גדול הצירים היהודים במאה ה-20). תמונות החיים היהודים, זו הדרך בה בחר יד ושם לפתוח את סיפור השואה. לפנינו עולם יהודי חי, תוסס ויצר באדמת אירופה לפני מלחמת העולם השנייה. **שאלה:** למה הבחירה בעבודת אמנות זו? **לפגוש עם יהודי אירופה טרם הפיכתם לקורבנות ולהכירים כאנשים חיים. רק מתוך ממדי החיים ניתן לחוות ולו במשהו את ממדי האבדן.**

משפט גישור: עומדים על שטיח. מה הוא מסמל? חמימות, משפחה. ועוברים לעמוד על רצפת הבטון. כל המבנה של המוזיאון - רצפות, קיר, פנים וחוף - עשוי מבטון אדריכלי מזין שלא הוסף לו כל גימור, חומר בידוד או ציפויים אחרים. כאשר המוזיאון מובנה בירידה, לא תלולה. **כמו היהודים שלא הרגישו שהם מתדרדרים כ"כ מהר.** כשנפנה לצדדים יש תחושה שהקירות הולכים וסוגרים עלינו. כשנפנה מבט למעלה נוכל לראות שכל החלק העילי של המוזיאון הוא בדיאלוג עם החוף. למה האור? כי אנו לא רוצים להשאיר את סיפור השואה במחשכים אלא רוצים לדבר עליו. **"חלון מול חלון"** - נוף מול נוף: תפיסתה של רובנר הייתה שאמנם מפנים גב לעולם היהודי שהיה, אך לאורך כל הציר המרכזי במוזיאון ניתן לפנות אחורה ולהמשיך לצפות בו למרות שכרגע נפרדנו ממנו, כשמוחנו - נפרש נוף החיים המואר כיום בהרי ירושלים. **עכשיו נמשיך אל תוך המוזיאון במעבר חד ל 1944 לסוף המלחמה לתמונות שצולמו במחנה עבודה קלוגה.**

תוכן: הביטוי בתצלום הגדול המוצג בפניכם. התמונה צולמה בספטמבר 1944, כמעט סוף הסיפור. **צולמה בידי חיילי הצבא הרוסי עם כניסתם למחנה העבודה קלוגה שבאסטוניה ב-25.9.1944.** אלו המראות שהתגלו לעיניהם – למעלה מ-2000 גופות של אסירים יהודים, גברים ונשים, נמצאו בין קורות העצים, כשהן מוכנות לשריפה, חלקן הגדול שרופות. ימים ספורים קודם לכן, נוכח התקדמות הצבא הרוסי, החלו הנאצים בחיסול המחנה ובהרג האסירים שנותרו בו. אסירים אלה הועברו בידי הגרמנים ליער סמוך, שם הורו להם להשתטח על מרבצי עץ והם נורו מטווח קצר בידי השומרים הגרמנים ועוזריהם האסטוניים. עם רדת החשכה, מתוך כוונה לטשטש את עקבות הרצח, הציתו הרוצחים את הגויות שנערמו, ונמלטו מהר מן המקום. **תתקרבו לוטרינה והביטו.** מתברר שבכיס בגדיהם של הנרצחים, **רובם יהודים מהעיר וילנה**, מצאו החיילים הסובייטים תמונות של בני משפחה וחברים, מכתבים ותעודות אישיות, שרידי חיים שנדעו. כדי לא להשאיר את הגויות אנונימיות עשו מחקר רציני ביד ושם וכתבו את שם האדם ליד כל מסמך או חפץ. "להוציא את האדם מערימת הגופות" - זהו המוטו של יד ושם! מה האדם לוקח איתו בכיס כשהוא כבר שלוש שנים בתוך השואה.

סיפור אישי: בוויטרינה השמאלית תוכלו להתבונן במקבץ תצלומים ומסמכים שהביא אתו למחנה צעיר יהודי בשם **נח לב מוויילנה**. בין התצלומים שבחר לקחת הייתה תמונה בה צולם עם צעירה בשם **לוסיה**. לוסיה, ששרדה את שנות השואה, מספרת כי שנתיים לפני פרוץ המלחמה, בקיץ 1937, נסעו לעיירת נופש שם צולמו כשהם פותרים תשבצים ביחד. בקיץ 1939 התקבל נח ללימודי רפואה. המלחמה קטעה את תכניתו. אל המחנה לקח את התמונה תעודת הקבלה לאוניברסיטה ואת גיליון ציוני מהגימנסיה. יש כאן עולם שלם שנכנס לתוך הכיס.

שאלה: מדוע אחרי שהסברנו ב"נוף חיים" שחשוב להתחיל את הסיפור מתחילתו יש קפיצה לסוף המלחמה לקלוגה? המוזיאון מספר את גורל יהודי אירופה בתקופת השואה בין נוף חיים למחנה קלוגה.

בנובוגרודק מקום לפני המלחמה: פולין

ערב השואה היתה **מונקאץ'** הקהילה היהודית הגדולה והחשובה בקהילות קרפטורוס שבצ'כוסלובקיה. הייתה זו קהילה מזרח אירופית תוססת, ידועה באדיקותה הדתית, בה הייתה גם פעילות ציונית משמעותית ההקשבה לשירה האדירה הזו ולמילים המוכרות והשגורות כל-כך מנקודת המבט שלנו כמספר כל-יודע המנחש את סוף הסיפור, מייצרת רגע מקפאי. בעבודת הוידאו רואים חסידים וגימנסיה.

בצילומים רואים את המעבר של יהודים לערים וגם הם היו נתונים בעיצומם של תהליכי שינוי ומעבר למנחם גילוי המודרנה.

וגם מוטיב מיצירה מוזיקלית של פיליפ גלאס ("השעות") גלאס הוא מלחין יהודי, שאמנם נולד בבולטימור שבארצות הברית אבל להורים יהודים שהיגרו שנים מעטות לפני כן מליטא, לפני שפרצה מלחמת העולם השנייה. היה לו ולהוריו מזל גדול, כי מרבית יהודי ליטא נרצחו בשואה

האידיאולוגיה
הנאצית הציבה את
הארים כ"גזע
עליון". היהודים,
לעומת זאת, נתפסו
כגורם טפילי ובלתי
אנושי שבעזרת
כוחות ההרס
הטמונים בו יביאו
לחורבן האנושות
כולה. היהדות היא
שהחדירה לאנושות
רעיונות חברתיים
ופוליטיים, כמו
ליברליזם
וסוציאליזם,
המטיפים לשוויון
ולסולידריות אנושית.
רעיונות אלה
מערערים את הסדר
הטבעי בעולם
המושחת, לדעתם,
על סמכותו ועל כוחו
של החזק. לפיכך
תפקידה המרכזי
שלהארים: להחזיר
את הסדר הטבעי על
כנו, תוך ניהול
מלחמת חורמה
ביהודים. הביטוי על
הארי: יפה תואר,
הביר שיער, חסון,
עובד עבודת כפיים
ומישר מבט בגאווה.
לעומתו היהודי:
שמן, מעשן סיגר,
כהה עור ובלתי
מגולח ועיתון
הבורסה בכיס
המקטרת.

משפט גישור: מוטיב השברים את ציר החלל המרכזי חוצים שברי תצוגה ברצפה בתנועה אלכסונית, המכוונים אל תוך הפרקים ההיסטוריים באולמות התצוגה הפנימיים. השברים מציגים נקודות מפנה /מקדמי סיפור בשואה או ב מלחמה"ע ה-2, בשברים הונחו חפצים בעלי משמעות. הרעיון הוא להוליך את המבקר ב"זיג זג" ובל קיצורי דרך.

משפט גישור: שבר: שריפת הספרים. שאלה: מה רואים? רואים ספרים ובמסך רואים את שריפת ספרים
תוכן: ב-10 במאי 1933 ארגנו הנאצים טקס פומבי של שריפת "ספרות יהודית מזיקה" בכיכר האופרה בברלין (היום "כיכר בבל"). כ-20,000 ספרים של מחברים יהודים, לא-יהודים שנחשדו בכתיבה "ברוח יהודית", הושלכו אל תוך הלהבות. טקסים דומים התקיימו בכל רחבי גרמניה. **שאלה:** מה המשמעות של שריפת ספרים? ביטול עולם הרעיונות שהתגבשו במהלך המאות ה-19 וה-20, שהתאפיין בתפיסות ליברליות, דמוקרטיות שוויוניות והומניסטיות, והחלפתו בתפיסה שמבוססת על תורת הגזע, על טוהר הדם ועל עליונות הכוח. שימו לב למסך שלפניכם. בין הכותבים יהודים דוגמת **דיגמונד פרויד, פרנץ קפקא, שטפן צווייג, קרל מרקס**. וגם כותבים שאינם יהודים דוגמת **תומס מאן, אריך קסטנר** בין הספרים שהושלחו לאש היו גם ספריו של **היינריך היינה**. משורר יהודי מומר, אשר כתב בשנת 1821: "אמר "במקום שבו שורפים ספרים, עתידיים לבסוף גם בני אדם לעלות על המוקד".

משפט גישור: הגלריה השנייה עוסקת בגרמניה הנאצית ובמדיניות האנטי יהודית בשנים 1933-1939. המפלגה הנאצית סללה את דרכה לשלטון באמצעות ניצול האכזבה העמוקה ותחושת ההשפלה ששררו בציבור הגרמני בעקבות **תבוסת גרמניה במלחמת העולם הראשונה. משברים כלכליים, פוליטיים וחברתיים** שפקדו את גרמניה. **המשבר הכלכלי העולמי בשנת 1929**. האיצו את העלייה בכוחה של המפלגה הנאצית. והנסיבות הפוליטיות שנוצרו הביאו את נשיא גרמניה למנות את אדולף היטלר לראש הממשלה. ב-30 בינואר 1933 עם מינויו של היטלר לקנצלר, החל עידן חדש בגרמניה ובאירופה

גלריה 2: גרמניה הנאצית והיהודים 1933-1939

חלל 1 שאלה: איך מצליחה המפלגה הנאצית בראשותו של **אדולף היטלר** למוטט את המשטר הדמוקרטי בגרמניה ולהפוך אותה למדינה טוטליטרית, **שהגזענות והאנטישמיות** עמדו במוקד מדיניותה?

תוכן: 1. תעמולה: התצלום המוצג לפניכם מתעד **א. מפגן ראוה נאצי** של ועידת המפלגה הראשונה. שכונסה בנירנברג בספטמבר 1933. **חודשים ספורים לאחר עלייתם לשלטון של הנאצים. סיפור אישי:** על כך מספרת לנו **שרלוטה סלומון, ציירת יהודייה** צעירה בת 22, ממשפחה מעורבת בחיי התרבות והחברה של ברלין, מתארת את עליית הנאצים לשלטון. ראו בציור היא מתארת את **הגל שבא ושוטף את גרמניה:** שימו לב שהיא ממלאת את על חלל היצירה בגל הזה. מה רואים בציור? אפשר לראות את הנאצים מלבישים את ההמונים במדים, וכך מאבדים הגברים את ייחודיותם בהמון העצום – **טורים של החולצות החומות נפרשות למלאו העין.** אחר כך עוטפים את ההמונים בסמלים המעמעמים את המחשבה – **גוש אחיד של בני אדם תחת דגלי צלב הקרס** והמון אחר נשקף מכרזה שעליה מצוירים פנים בעלי מאפיינים יהודיים. ודרך הציור הזה אולי היא רוצה שנבין שהאנשים איבדו את הזהות האישית שלהם והפכו להיות כולם דמויות עם שפם. כלומר מגויסים למטרה הזו של הדגל עם צלב הקרס. ויתרו על האישיות שלהם עבור האידיאולוגיה הנאצית ששטופת את גרמניה. הנאצים מביימים את הפוליטיקה. תמונת ענק, המוארת בלפידים, למה? למשוך את ההמונים להצגות המבוימות שלהם. דגל צלב הקרס שולט. **ב.כרזות אנטישמיות: איך מוצגת היהדות?** על הקיר בפינה השמאלית מוצגת היהדות מוצגת **כתולעת המשתלטת על העולם** שבעין אחת שלה מופיע סמל הדולר ובעין השנייה סמל הקומוניזם. ג. **בעיתון דר שטריימר** שם מוצגים היהודים שם מוצגים היהודים כאסון. **2. בחינור:** א. בספר ילדים המציגות דמות הארית מול דמות יהודי. **ב. משחקים.** המוצג בתיבת הזכוכית שממין: זה משחק ילדים בשם: juden raus "היהודים החוצה".

התבוננו בציורים של שרלוטה סלומון שלימינכם הם מתארים את יום החרם. היא מתעדת את מה שראתה מנקודת מבט אישית – סיסמאות שנכתבו על חנויות של יהודים להמנע מקנייה בהן. **3. בחקיקה:** א. בשבעה באפריל 1933, נחקק **החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה.** החוק נועד לסלק מן השירות הציבורי עובדי מדינה ממוצא יהודי ואת מי שנחשבו בלתי נאמנים למשטר. **מה זה אומר מבחינת משפחת סלומון?** זה אומר שהם לא יכולים להמשיך כהרגלם. **התבוננו בציור שמשמאלכם:** את פיסורי אביה הרופא ממשרתו האקדמית (יהודי פטריט שלחם במלחמת העולם הראשונה) תיארה שרלוטה באמצעות הסימן X על הציור. שבו הוא נראה מנתח את חוליו. היא חוותה את תחושת חוסר האונים הגוברת של אביה. והביעה אותה בחלקו התחתון של הציור, שבו נראה אביה כשהוא יושב וסופק את כפיו. ב. **בחוקי תורת הגזע:** שרלוטה עוזבת את בית הספר שבה למדה כי "אווירה נאצית בבית הספר מאלצת את שרלוטה לעזוב". **4. בחוקי טורו** כלפי 60 מיליון הגרמנים.. **שאלה:** כיצד זה התרחש? הביטו בתצלומים שלפניכם: הם מציגים את המוסדות המרכזיים בחברה הגרמנית שמישרים קו עם הנאצים: מערכת המשפט, הכנסייה, מערכת החינוך, ארגוני נשים, תנועות נוער. שימו לב לתמונה הגדולה שמולכם: היא צולמה ב 1934 בבכרלין, בטקס של אלפי פקידים בכירים שנשבעו אמונים לפיהרר, לא לחוקה או למדינה. ומה גורלם של מתנגדים? **הסיסמא הנאצית: רייך אחד, אומה אחת פיהרר אחד. זה תהליך האחדה.** כדי שהמסר ייקלט מחלקים מקלטים אלה קלטו אך ורק תחנה אחת: את שידורי הרדיו הגרמני הנאצי.

חלל 2 שנת ההכרעה. 1938. תוכן: באוקטובר 1938 גורשו מגרמניה כ-17000 יהודים בעלי אזרחות פולנית לעיירה בשם זבונשין בגבול גרמניה-פולין. אחת ממשפחות מגורשי זבונשין הייתה **משפחת גרינשפן**. בנם, **הרשל**, שהה באותה עת בפריז. בניסיון להסב את תשומת לב דעת הקהל העולמית לגורל המגורשים, ירה בדיפלומט גרמני בשגרירות הגרמנית בפריז. ההתנקשות שימשה עילה לפוגרום מתוכנן היטב. בלילה שבין 9-10 בנובמבר תקפו כוחות ס"א וס"ס, לצד פעילי מפלגה והמון מוסת מבנים יהודיים בכל רחבי גרמניה. במהלך הלילה נרצחו 91 יהודים, כ-1400 בתי כנסת והועלו באש, למעלה מ-8000 חנויות נפגעו ונבזזו, ומאות מקומות מגורים ניזקו. צליל ניפוצ של זכוכיות בתי הכנסת והחנויות היהודיות הוא שהעניק לפוגרום את שמו – **ליל הבדולח. התבוננו בציורים של שרלוטה** והיא מתארת את האירועים כפי שהיא חוותה. היא מתארת את ההרג ואיך שההמון מגיע לרחוב ומשתלח בכל. כל הדגלים האדומים עם צלבי הקרס בחלונות. כל הסביבה הפכה להיות עוינת ליהודים. **שאלה:** בשנה זו של 1938, השאלה של יהודי גרמניה הופכת **המאם נלך ללא נלך מכאן? סיפור אישי:** השבר של ליל הבדולח גדול. **עוצרים את האבא של שרלוטה.** הוא נלקח למחנה ריכוז זקסנהאוזן. עובר סדרה של התעללות בעבודות כפיים. וההורים מחליטים שזהו אי אפשר להשאיר יותר בגרמניה חייבים לברוח ושולחים את שרלוטה לסבא ולסבתא שמצאו מקלט בדרום צרפת. **משפט גישור (מול המפה):** הסברנו את האידיאולוגיה הנאצית ויישומה בגרמניה. בגלריה הבאה נראה את יישומה של האידיאולוגיה הנאצית (תורת הגזע, אנטישמיות) בפולין. שם

התבוננו לשמאלכם
בשיר שכתב הכומר
הפרוטסטנטי **מרטין
נימולר**. נשאל: על
מה מתרע נימולר
בשיר? נימולר
שהיה כלוא במשך
שמונה חודשים
במחנה ריכוז בשל
עמדותיו. נימולר
התרע בשיר על
האדישות המתפתחת
בחברה ובאדם החי
במשטר של טרור
ופחד".

עם הפלישה לפולין המדינה הפולנית מאבדת את עצמאותה

פולנים בורחים וגם יהודים. לאן? לברית המועצות. מי בורח? האם זה כדאי?

שאלה: מה יודעים היהודים בפולין בשלב זה של המלחמה. של שבירת הזהות? מה הם מבינים?

שהיהודים נכנסים לגטאות הם שנה שלמה פליטים בארצם. הפשיטו אותם מהזהות האישית/משפחתית/קהילתית

יומנו של דוד הוא קולו של היחיד המספר את סיפורו האיש, את סיפור משפחתו וקהילתו, ולמעשה את סיפורם של יהודי פולין עם הכיבוש. ציטוטים מהיומן ילוו אתכם בביקורכם בחדר זה, ויסקו רובד אישי ואנושי לאירועים ההיסטוריים שהתרחשו בחודשי הכיבוש הראשונים.

את בידוד האוכלוסייה היהודית באמצעות סימון הפכו הגרמנים לשיטה בכל שטחי הכיבוש. בתיבות התצוגה שלפניהם מונחים טלאי סימון ממדינות כבושות במערה ובמרכז של אירופה: סימון לב לצורות הסימון המשתנות ממקום למקום. הסיבה לשוני טמונה בעובדה שאופי הסימון נקבע על-פי שיקול דעתם והחלטתם של הממונים הגרמניים המקומיים

חיים 3 מיליון יהודים. לקראת היציאה, מצד שמאל, ניצב **מסך** ובו נאום מתועד של היטלר מ 1939. נאום שנשא ברייכסטאג ב- 30.1.1939.... **השבר:** פרוץ מלחמת העולם השנייה וכיבוש פולין.1.9.39

גלריה 3: כיבוש פולין והמדיניות האנטי יהודית (פרה גטו)

תוכן: מפה זו מתארת את חלוקתה של פולין לאחר כיבושה בידי הגרמנים. ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה, ב-23 באוגוסט 1939, חתמה גרמניה הנאצית על **הסכם אי-התקפה עם ברית המועצות**. הסכם זה נודע לימים כ**הסכם ריבנטרופ-מולוטוב**, על שמם של שני שרי החוץ שחתמו עליו, ריבנטרופ הגרמני ומולוטוב הסובייטי. **שאלה: למה נועד ההסכם: ההסכם נועד להסיר מגרמניה את האיום של ניהול מערכה צבאית בשתי חזיתות.** ההסכם כלל גם נספח סודי, שפירט את חלוקתם העתידית של שטחי פולין בין שתי המעצמות. לפי ההסכם קיבלה ברית המועצות את מחוזותיה המזרחיים של פולין. מחוזות אלה נותרו בשליטתה עד להפרת ההסכם על-ידי גרמניה הנאצית ביוני 1941, 'יתר השטחים שנכבשו בידי גרמניה חולקו לשניים: המחוזות המערביים סופחו לרייך הגרמני ובכללם גם העיר לודז', העיר השנייה בגודלה בפולין. הגרמנים שאפו להעניק לאזורים הללו אופי גרמני, ולדכא את אופיים הפולני. מאות אלפי תושבים פולנים גורשו מהם באכזריות רבה. אזור מרכז פולין, שלא סופח לרייך, הפך לשטח הנתון לשליטת הממשל הגרמני, ונקרא בשם "גנרל-גוברנמן". למושל האזור מונה **ד"ר הנס פרנק**, משפטן וחבר ותיק במפלגה הנאצית, וכבירת הגנרלגוברנמן נקבעה העיר קרקוב. הבחירה בעיר קרקוב ולא בבירתה הלאומית של פולין, ורשה, ביטאה את החלטתה האידיאולוגית של גרמניה הנאצית **למחוק את פולין כישות מדינית עצמאית**. שטח הכיבוש כולו היה נתון למרותן המלאה של הרשויות הגרמניות, אשר חיסלו את המנהל הפולני, והשליטו טרור ואימה בשטחי הכיבוש.

סיפור אישי: מצד שמאל ימין של המפה – בריחה לא פולנים. דוד שירקוביאק היה נער בן 15 עם פרוץ המלחמה. חודשים אחדים לפני כן החל בכתיבת **יומן אישי**. מן הקריאה ביומן עולה דמותו של נער שנולד למשפחה ענייה בעיר לודז', שרק כשרונו וחריצותו סייעו לו לזכות במלגה, שאפשרה את לימודיו בגימנסיה יהודית בעיר. ביומנו תיאר את מצב העיר עם כיבושה בידי הגרמנים, ואת ההתעללות הקשה בציבור היהודי. **טרור, השפלה והתעללות, עבודת כפייה: בואן, כבר בימי המלחמה הראשונים על פולין החלו הצבא הגרמני ויחידות האס-אס לבצע מעשי זוועה באוכלוסייה האזרחית: כפרים נשרפו על יושביהם, תושבים נורו ברחובות, בתוכם גם ילדים, ואלפים נאסרו והיו קרוב להתעללות. בטור התצלומים הראשון ניתן להבחין במעצר פולנים** ובתוכם בולט כומר, שצולם בעיר הפולנית בידגושץ, שם נרצחו מאות תושבים פולנים, ובהם גם אנשי דת. רוב הקורבנות היו מקרב **שכבות האצולה, הכמורה והאינטליגנציה הפולנית**. למה? באמצעות הכחדתם שאפו הגרמנים לנטרל יסודות בחברה הפולנית שנתפסו כבעלי פוטנציאל להתנגדות. **טור התצלומים הסמוך עוסק במסע ההשפלה וההתעללות שכוון אך ורק כלפי יהודי פולין**. בפרט כלפי בעלי החזות הדתית, דמויות בעלות פאות וזקן, לבושות קפוטות, שהיו התגלמות הסטריאוטיפ היהודי השלילי. הם התעללו והשפילו מבלי שקיבלו כל הוראה מפורשת לנקוט פעולות כאלה. **בתצלום העליון** נראה **הרב משה הגרמן** מהעיירה **אולקוש**. הרב הוצא מביתו באמצע תפילה כשהוא עטור בתפילין ועטוף בטלית. שימו לב שהתפילין שלו חוללו בידי השוטרים הגרמנים. כל הגברים היהודים רוכזו בכיכר העיר, אולצו לשכב, וכך נספרו ונרשמו בידי השוטרים, שהמשיכו להתעלל ולהכות ביהודים במשך שעות ארוכות. **בטור התמונות השלישי** נראים יהודים **בעבודת כפייה**. בשונה מההתעללות וההשפלה, חובת עבודת הכפייה נקבעה על-ידי הגרמנים בצו רשמי שהוצא באוקטובר 1939. צו רשמי זה היה בעל משמעות אידיאולוגית. בתעמולה הנאצית, הודגשה הפרזיטיות היהודית, ובחירתם של היהודים לנצל אחרים ולא לעבוד בעצמם. עשרות אלפי יהודים גורשו למחנות עבודה. התנאים הקשים ששררו במחנות אלו, דלות המזון ותנאי הסניטציה הגרועים, גרמו להתשת כוחותיהם של רבים, לפריצת מגפות ולתמותה גבוהה. **נדבר על ההגבלות הנאציות ששיתקו כמעט לחלוטין את חיי היהודים. חובת הסימון** מיד עם כינון הממשל האזרחי הנאצי בפולין החלו להתפרסם עשרות תקנות וגזירות אנטי יהודיות, ששיתקו כמעט לחלוטין את חיי הפרט והחברה היהודיים. **שימו לב לצווים התלויים מימיכם ומשמאלכם: תנועת היהודים – הוגבלה, הונם של היהודים שהופקד בבנקים – הוחרם, ועל היהודים הוטלה חובת עבודת כפייה**. הגזירות והתקנות נועדו לא רק לפגוע ביהודים, ולגזול את רכושם, אלא גם **ליצור חיץ בינם לבין האוכלוסייה המקומית הפולנית**. הגזירה ההרסנית ביותר בהקשר זה הייתה גזירת הסימון. בעלי חנויות ובתי עסק יהודיים הוכרחו לסמנם על-פי צו. **תוכלו לראות מצד שמאל כמה שלטים שנתלו בפתחי חנויות יהודיות בוורשה ובלודז'**. במקביל, פורסמו תקנות המחייבות את היהודים **לסמן את הבגד העליון באות קלון:** סרט שרוול לבן עם מגן דוד כחול או טלאי צהוב. **במסך שלפנינו** מוצגים תצלומי דיוקן של יהודי העיירה טשביניה, **הממוקמת סמוך לעיר קרקוב**. הם חויבו להצטלם באוקטובר 1941 לצורך הנפקת תעודות זיהוי. שימו לב, המבוגרים מביניהם עונדים טלאי סימון על בגדם. **החתירה לזיהוי קורבנות השואה, כבני אדם בעלי פנים, בעלי שמות ויישות עצמאית היה אחד האתגרים החשובים שעמדו לפני מתכני המוזיאון**. הביטו בפניהם של יהודי העיירה: כל אחד מהם עולם שלם; מיהודים בעלי מעמד ועיסוק הם הפכו לאוכלוסייה מסומנת ומוקעת מסביבתה. כמעט איש מהמצולמים לא שרד במלחמה. רובם נרצחו במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. במזרח אירופה התבצע **גזל הרכוש** באופן אלים ונרחב, חיילים גרמנים, אזרחי הרייך ותושבים ממוצא גרמני, יכלו להיכנס לבתים ולעסקים של יהודים ולעשות בהם כרצונם. **הביטו בתצלום שמצד שמאל: חיילים גרמנים בוזזים רכוש בבית יהודי בוורשה בשנת 1939**. הביטו בתצלום הגדול של ערמות תשמישי הקדושה הניצב מולכם, ובכלי הקודש הרבים המוצגים לפניכם: הפמוטים, כתרי ספרי תורה, החנוכיות. הוויטראז' שמשמאל קייש טרם המלחמה את קירות אחד מבתי-הכנסת בשלזיה, ונשלח על-ידי הגרמנים לרייך כחלק ממדיניות הגזל הכללית. יש לציין, כי שוד הרכוש לא הצטמצם רק לחפצים בעלי ערך כספי ניכר או ליצירות אמנות. עריסת התינוק, בנול הארגיה ובמחבצת החלב. שמימינכם. גם חפצים אישיים כאלה, בעלי ערך כספי פעוט אך בעלי חשיבות רגשית ומעשית לבעליהם **משפט קישור: תהליך הניתוק והבידוד ההדרגתי שאותו חוו היהודים למן ראשית הכיבוש, הגיע אז לשיא חדש**. היהודים הועברו לגטאות - לאזורי מגורים שהופרדו בגדרות ובחומות בתוככי הערים והעיירות. התמונות שלפנינו צולמו באחד מימי העברתם של יהודי לודז' לשטח הגטו. הגטו הוקם בתחומם של שני רובעי עוני בעיר, חסרי כל תשתית תברואתית בסיסית. צלם יהודי בשם **מנדל גרוסמן** עמד בהיחבא בפינת רחוב, ותיעד במצלמתו את תהליך העקירה של יהודי עירו. הסתכלו בחפצים הנישאים על גבי מזחלות, חלקן מאולתרות. חיים שלמים נארזו בחפיזון, **כאשר איש לא ידע אז מהי משמעותו של שטח המגורים היהודי**. בתוך פרק זמן קצר אלצו להכריע אילו חפצים יועילו להם בגטו.

פלוש צבאות גרמניה לפולין. המסכים המציגים קטעי סרטים ותמונות אותנטיות ממלחמת הבזק – הקליפּקריג - שניהלה גרמניה כנגד פולין. הפגיעה המכוונת באזרחים. **המניע לכיבוש שטחי פולין** נבע מתוך תפיסה אידיאולוגית, שראתה בשטחי המזרח **מרחב חיוני** להתפשטות הרייך, וראתה בסלאוונים, ובהם גם העם הפולני, גזע נחות שנועד לשרת את גזע האדונים הארי.

כשבוע לפני פרוץ המלחמה, נפגש היטלר עם בכירי הגנרלים של הצבא הגרמני וקרא להרוס את פולין "ללא רחמים ובאכזריות".

באמצע שנת 1940 גורש דוד עם הוריו ואחותו לגטו לודז', שם המשיך לתאר ביומנו את החיים בגטו, את הרעב הקשה, העבודה, ואת ניסיונו להיאחז בחיים רשימית האחרונה היא מאפריל 1943, זמן קצר לפני שנפטר בגטו השחפת. שנה לאחר מותו של דוד, עם חיסול הגטו, שולחו ממנו אל מותם במחנה אושוויץ-בירקנאו גם אביו ואחותו. לאחר השחרור נמצאו בבית שבו התגוררה המשפחה חמש מחברות מיומנו של דוד שירקוביאק.

במערב היבשת, לעומת זאת, כדי לבודד את היהודים נקטו הנאצים צעדים חוקתיים בעיקרם: זכויותיהם האזרחיות נשללו, רכושם החרם ולבסוף הם הפכו קרבן לפעולות מצוד ולגירוש.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

אפשרות להתחיל דרך **מפת הגטאות**

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

תחנה בחדר רעב סיפורו של **הבית ברח' לשון 40**, בבית זה הקימה הסופרת והעיתונאית **רחל אייזנברג** מבטח ציבורי, שהיה אחד מעשרות מבטחים דומים שהפעילו מוסדות הסעד בבתי הגטו לטובת המוני הרעבים. המזון הדל שחולק במטבחים הציבוריים לא היה יכול להתגבר על מדיניות ההרעבה הנאצית, שהקציבה ליהודים רק 184 קלוריות ליום. המראות של אנשים גוועים ברעב ברחובות, ובהם גם ילדים רבים, הרעב אילץ את היהודים לפנות לערוצים בלתי חוקיים, והברחת המזון מעבר לחומות. קבוצות מבריחים מאורגנות הייתה ההברחה גם של יחידים. ילדים סיכנו את חייהם וחמקו מעבר לחומות הגטו כדי להביא מעט מזון לבני משפחתם המשוחררת היהודיה "**המבריק הקטן**", שקטע ממנו מוצג על

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

מימין ממקמת תיבת זכוכית ובה חפצים הקשורים לעולמם של הילדים בגטו טרזין. סיפור אישי: נתמקד בסיפורו של ילד אחד **תומי פריטה**. ציורים צבעוניים מלאי תקווה לחיים ולחופש. הצייר **בדז'יך פריטה**, אביו של תומי, שהיה **הממונה על סדנת הגרפיקה בגטו**, הכין עבורו אלבום ציורים כמתנה ליום הולדתו השלישי שחל בשנת 1944. **שאלה:** מה רצה האב רצה להעניק לילד, שגדל כל חייו בן חומות הגטו הסגור? מבט על העולם היפה והמוגון שקיים מעבר למציאות שכפתה עליו. הוא צייר לו בעלי חיים, מכוניות ומסוטים. אולכו וממתקים בז'יך נאסר יחד עם ציורים אחרים בגלל ציורים שהבריחו לא מחוץ לגטו, נשלח לאושוויץ ושם גווע למוות. הילד תומי ניצל ואומץ בידי הצייר היחיד ששרד באושוויץ. אלבום הציורים נותר בגטו והוחזר לתומי לאחר השחרור.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

שבר מימין: כיבוש מדינות מערב אירופה וארצות הבלקן בידי גרמניה הנאצית. משמאל: בגירוש היהודים לגטאות

גלריה 4: גורל היהודים במערב אירופה ומזרח אירופה

תוכן: 2 התצלומים : צילום הקמת חומת הגטו בוורשה, שהייתה עד פרוץ המלחמה בירת פולין. הצילום מציג שלט שנתלה באמסטרדם שבהולנד. המתריע על הכניסה לרובע היהודי ההיסטורי בעיר. בכל אזורי הכיבוש פעלו הנאצים להפרדת היהודים מהאוכלוסייה הכללית – אם כי הצעדים שננקטו בפועל היו שונים. . אפילו בהונגריה, שנכבשה רק בשנת 1944, הקימו הגרמנים עשרות רבות של גטאות שבהם רוכזו היהודים טרם שילוחם להשמדה במזרח. אך לא כל גטו הוקף חומה **שאלה: למה?** על-פי האידאולוגיה הנאצית, נתפסו תושבי ארצות מערב אירופה קרובים יותר לגזע הארי. מסיבה זו וכן מתוך מחשבה על הלכי הרוח בקרב האוכלוסייה המקומית נמנעו הגרמנים מלבצע צעדים חריפים ורצחניים בקרב האוכלוסייה המקומית ולענייה. תושבי מזרח אירופה, לעומת זאת, נתפסו כגזעים נחותים שנועדו לשמש בעתיד כעבדי הרייך השלישי. משום כך חשו הגרמנים חופשיים לפעול בארצות אלו בברוטליות רבה כלפי היהודים כבר עם הכיבוש. **הדרך לבידוד היהודים מסביבתם הייתה אמנם שונה, אך גורלם הסופי של היהודים במזרח אירופה ובמערבה היה עתיד להיות זהה.**

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

חלל 1 - גטו ורשה

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

אנחנו נכנסים לאלום המוקדש לגטו ורשה.

הביטו בתצלום הניצב מולכם, שבו נראים יהודים בגטו ורשה מטפסים על החומה ומשקיפים מעבר לה. תצלום זה מגלם את מציאות הקיום היהודי בגטו בתקופת הכיבוש הנאצי, **מציאות של ניתוק, של השפלה, של רעב ומוות**. גטו ורשה היה הגטו הגדול ביותר. בתקופת השיא, באביב 1941, נכלאו בו יותר מ-450,000 יהודים, כשליש מתושבי העיר, בתחום שהקיף פחות מ-3% אחוזים משטח העיר . האחריות על ניהול חייהם של יהודי ורשה הוטלה על ה**יודנרט**, שבראשו הועמד **אדם צ'רניאקוב**. תצלום דיוקנו, כפי שצולם בסרט תעמולה נאצי, והוימו שכתב במהלך כהונתו, מוצגים על הקיר שמימנכם. **תנאי הקיום** הקשים בגטו ורשה, ובהם הצפיפות האדירה, העזובה בבתי הגטו והתנאים הסניטריים הקשים, גרמו לרחובות להפוך למרכז חיי הגטו. שם התנהלו חיי הכלכלה והרוח במצוקה בלתי נתפשת. שם התנהלו החיים ושם נשמו את נשימתם האחרונה רבים ממתי הגטו. משום כך בחרנו להציב במוקד התצוגה את **רחוב לשון**, אחד הרחובות הראשיים בגטו, המשמש בבואה לחיי היחיד והציבור. **מראה הרחוב:** המרצפות ובהן מסילות החשמלית, הספסל ופנסי הרחוב הם פריטים מקוריים שהובאו ממה שהיה פעם גטו ורשה. **הסרט שמוקרן על הקיר שבקצה האולם**, מורכב מקטעי סרטים שצולמו בשנים 1941 ו-1942 על ידי אזרחים וחיילים גרמנים. ניתן לראות בהם את רחובות גטו ורשה שוקקים המון אדם, ובהם גם את הרחוב שעומד במוקד התערוכה, רחוב לשנו. צפייה בסרט זה מדגימה את הדברים שכתב ב-1941 בעיתונות המחתרת של ארגון השומר הצעיר בגטו, נער בן 18 בשם **ישראל גוטמן**: "ברחובות הומה התנועה, . במדרכות הצרות זורמים נחשולי אדם. ליד קירות הבתים עומדים הרוכלים הקטנים צנופים כפקעת. . נהדף ונדחף אני נחלץ משם לרחוב לשנו. הרחוב הראשי בגטו. קוצץ משני קצותיו. מלא אנשים; אנשים בכל אשר תפנה, אף פיסת רחוב אחת אינה ללא המונים, ללא תנועה וצעקות. בכל רעש והמלה, בכל המוני אדם דחוסים. [...] רחוב שיננה. קצה הגטו. עברתי בקלוב של חצי מיליון אנשים תוך שלשת רבעי השעה". מצד שמאל שלכם, ניתן להבחין ב**מודעות שהודבקו בגטו**, ובהן, זה לצד זה, מידע על מוקדים לחלוקת מזון, **צווים של מוסדות היודנרט, מודעות על מופעי תרבות ומודעות אבל**. ואכן, אחת הטרגדיות של החיים בגטו הייתה **הסמיכות בין החיים למוות**. העגלה הניצבת למרגלות המודעות שימשה כעגלת מתים. המוני עגלות, כמו עגלה זו, שימשו בגטו ורשה לאיסוף הגויות שהיו מוטלות בחוצותיו. מהרחוב הראשי אנו נכנסים **לשני חדרים**.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

חלל 2 - גטו-מחנה טרזין שהוקם בצ'כיה. פליקס בלוך

בנובמבר 1941 הקימו הנאצים בטרזין **גטו-מחנה**. טרזין היא עיר מבצר שנבנתה המאה ה-18, צפונית לפראג והנאצים תכננו **לרכז בה את יהודי צ'כיה**. טרזין תחנת מעבר. כבר בינואר 1942 יצאו מטרזין הטרנספורטים הראשונים להשמדה במזרח. **הביטו על הקיר שמימנכם**, המציג **תצלומים וציורים מקוריים שצוירו בטרזין**. הם מתארים את ה**געת** המגורשים לגטו **והכנסתם** למבנה שבו התבצע תהליך הקליטה שלהם. דברי הערך **נבדזו** מהם בידי הגרמנים, והמגורשים הועברו למבני מגורים. בטרזין **הופרדו הנשים והגברים זה מזה**, לעומת יתר הגטאות, שהייתה בהם המשכיות מסוימת של מסגרת החיים המשפחתית. המסגרת הארגונית כללה סממנים נוספים של מחנה, כמו חלוקות מזון יומית לכלל תושבי הגטו. **מימין**, בהמשכו של הקיר –**תצלומים וציורים של דמויות מקרב יהודי גטו טרזין** – פרופיל אנושי חי ותוסס של נשים ילדים, נכים וזקנים, זקנים רבים. התבוננו בדמותו של **יעקב אדלשטיין** יושב ראש היודנרט הראשון בטרזין, המוצגת בקצה הימני. אדלשטיין, פעיל ציוני, **כשעיקר מאמציו הופנו לילדים ולנוער**. ביטאר 1943 הוא סולק מתפקידו על ידי הגרמנים, ובדמנצ'ה נשלח לאושוויץ, שם מרה למוות עם בני משפחתו. **הדמויות שבהן תצפו בהמשך התצוגה שעל הקיר**, ממחישות את התהליך שהתרחש בגטו **החל מקיץ 1942**. הגיעו אז לטרזין טרנספורטים **קשישים מיוחסים ובעלי זכויות מיוחדות**. בעיר מבצר זו, שבה התגוררו כ-7,000 בני אדם לפני המלחמה, נכלאו בקיץ 1942 כמעט **60,000 יהודים**. כשהגיעו הזקנים מהרייך לגטו היו הקסרקטינים כבר מאוכלסים לעייפה, ולכן שיכנו אותם בעיקר בעליות הגג. רובם היו חולים וחסרי ישע, והתקשו לעמוד בתורים הארוכים לחלוקת מזון. מבין כ-35,000 היהודים שנספו בגטו, רובם היו זקנים, שגופם לא עמד בתנאי החיים הקשים. **הפנו מבטכם מימנה**, לעבר צילום שיירת המשולחים מטרזין והמזוודה שנותרה מיוממת. החיים בטרזין נוהלו בצל אימת הטרנספורטים למזרח. כ-155 אלף יהודים הועברו לטרזין, וכ-88 אלף מתוכם שולחו להשמדה. מהם ידוע כי שרדו 4,157 בלבד.

הילדים בטרזין ילדים ובני נוער החלו להגיע לגטו טרזין עם הקמתו. בקיץ 1942 החליט יושב ראש היודנרט בגטו, יעקב אדלשטיין, להפריד אותם מן המבוגרים, ולהקים עבורם פנימיות ומעונות יום. עבור הנהגת הגטו היו **הילדים והנוער מקור של תקווה לעתיד**, והיא החליטה להשקיע מאמצים ביצירת תנאי קיום סבירים עבורם, שירחיקו אותם ככל הניתן מתנאי החיים הקשים ששררו בגטו. על-אף הקושי הטמון בהפרדה של הילדים, ועל-אף שלא חויבו לעשות כן, בחרו הורים רבים לשלוח את ילדיהם למעונות, מאחר שהם חויבו לצאת לעבודה. התבוננו ב**משחק המונופול** ממקום במרכז החדר. אם תפנו לאחור ותוכלו לראות את המשחק המקורי המוצג בתיבת זכוכית. משחק מונופול זה שהוכן בסדנת הגרפיקה בגטו, נועד לשעשע את הילדים אך גם לספק להם מידע על החיים בגטו הסגור, בדרך החוברת לעולמו של הילד – דרך המשחק. על לוח המשחק משורטטת מפת הגטו שבה צוינו כתחנות מקומות מרכזיים בגטו, דוגמת קסרקטיני המגורים, המטבח, מקום קליטת המגורשים ועוד. את המשחק קיבלו **פבל גלס בן ה-10 ואחיו תומש** בן ה-8 מילדים שעמדו לצאת בטרנספורטים למזרח. הילדים נהגו להשאיר לחבריהם שנותרו בגטו את החפצים שלא יכלו לקחת אתם לדרך, שהייתה עבור רבים מהם דרכם האחרונה.

הסרט על טרזינשטאדט הסרט שלפניכם מוקרן על מסך הקרוע לשניים. בחלקו הימני נראה סרט תעמולה גרמני שצולם בטרזין באוגוסט-ספטמבר 1944 ונקרא **טרזינשטאט – סרט דוקומנטרי מאזור ההתיישבות היהודית"**. הסרט צולם **לאחר** ביקור שערך הצלב האדום בגטו ביוני 1944. הגרמנים נערכו לקראת הביקור וניסו לשוות לגטו, שזה מכבר הוצג **"כגטו דלוגומה"** בפועל שולחו אלפים מתושביו מזרחה, למחנות ההשמדה, במטרה לצמצא את הצפיפות הקשה ששררה בגטו. הנותרים עמלו קשות כדי להסוות, בהוראת הגרמנים, את ההזנחה ואת העליבות. בעת הביקור שנערך במסלול מותווה ודקדקני לא נחשפו אנשי הצלב האדום למצבם של הזקנים בעליות הגג, ולאווירת הסבל, הרעב והאימה בחצרות קסרקטיני

במזרח אירופה ריכזו הגרמנים את המוני היהודים באזורים סגורים בערים לרוב המזרחנים ביותר, שכנו גטאות. אלף גטאות. בפולין לדוגמה, הוקמו הגטאות חודשים אחדים לאחר הכיבוש, והיהודים שרוכזו בהם סבלו מצפיפות, מרעב ומרדיפות בברית המועצות פתחו הגרמנים ברצח היהודים עוד לפני הקמת הגטאות, ובגטאות רוכזו שרידי הקהילות היהודיות שנותרו לאחר גל הרצח הראשון.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

התכופ של גבולותיו. לצד הצטום המתמיד במרחב המחיה של יהודי גטו ורשה, המשיכו הגרמנים במשך כל שנות קיום הגטו לגרש לתוֹם רבבות יהודים מעיירות בפולין ומרחבי הרייך. תנאי החיים של הפליטים היהודים הללו היו קשים במיוחד.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

מפעל התיעוד – עונג שבת התבוננו בתיבת הממתק האותנטית המוצגת בארון הזכוכית שמולכם. בעשר תיבות מתכת ובשני כדי חלב הוטמן ארכיון מחתרתי המבטא בפעילות את המאמצים **לשמור על רוח האדם** ואת המחויבות הבלתי-מתפשרת **לדורות הבאים**. ארכיון ייחודי זה היה פרי יוזמתו של ההיסטוריון ואיש הציבור ד"ר **עמנואל רינגלבלום**. כבר בראשית המלחמה גיבש רינגלבלום סביבו קבוצה של אנשים מכל טווח הקשת החברתית והפוליטית בגטו. קבוצה זו החלה לאסוף מידע ולתעד את חיי היום יום של הגטו בוורשה, עבודת הארכיון התנהלה בחשאי. אנשי הצוות היו מתאספים מדי ליל שבת למפגשים שבהם תכננו את עבודת התיעוד. ומכאן גם שמו של הארכיון - "עונג שבת". הם אספו אלפי מסמכים ובהם יומנים, מתכנים, מודעות, עיתונות, ציורים ותצלומים, שחלקם הקטן מוצג בתיבת הזכוכית שבמרכז החדר ובמגירת שמימינכם. על סף חיסול הגטו הוכנס האוסף לכדי חלב ולתיבות מתכת, והוטמן בשטח הגטו. עם שחרור ורשה נמצא שני שלישי מן האוסף. רוב עובדיו המסורים של הארכיון, וביניהם המייסד עמנואל רינגלבלום, נרצחו, אך הארכיון הפך אבן יסוד בחקר שואת יהודי פולין.

תצלום של אסירים יהודים במחנה הריכוזטרבנשטאט, גרמניה הנאצית, 1944

500 דיוקנאות של אנשי רוח ותרבות. נשלח לאשוויץ. בכל ציור השאיר חתימה של המצייר והמצייר תוארך. כל דיוקן מגולל 3 סיפורים: סיפור האמן, סיפור המצייר וסיפור היצירה

נאום הנבואה שנשא היטלר שנתיים קודם לכן מתממש: היטלר אמר ב 1939: אם תפרוץ מלחמה, לא העולם יושמד, אלא היהודים יושמדו"

הסרטים חשובים מבחינה הדרכתית כי הם ממחישים את התקדמות ראשית הרצח. חשוב להתייחס לרמייה והטעיה שהייתה בסרט, אמרו להם שהם יחפרו מחפרות אנטי-טנקיות, הם כורים לעצמם את הקברים ושם נרצחים.

התמונה בצבע. כך זה צולם. תמונה חשיבה כדי לשנות את התודעה של המודרכים. השואה לא קרתה בשחור לבן. ברוב המקרים היא רק צולמה כך

התמונה בשחור לבן שעומדים מעל גבעה. צולמה ב1943, מי שראים אותם ישובים הם חלק מפרויקט 1005 של טשטוש הראיות.

המתקפה על פרל הארבור

7.12.1941

הגטו. בעקבות הביקור, שמבחינת הגרמנים הסתיים בהצלחה, הם החלו בהפקת הסרט, שבו נראים תושבי הגטו כשהם משחקים כדורגל, עובדים בבית-מלאכה, משקים את ערוגות גן הירק, לוגמים קפה במגדנייה, ומחליפים ספרים בספרייה היציבורית. לבושם נאה למדי, הם נראים חייכנים, שבעים, ופרט לטלאי הצהוב שעל בגדם אין לכאורה כל רמז לתנאי חייהם. התבוננו כעת **בחלקו השמאלי של המסך**. כאן מוצגים ציורים שצוירו בגטו בידי קבוצת ציירים, שביום עבדו כגרפיקאים במחלקת הבנייה הגרמנית, ובלילה תיעדו בציוריהם את תנאי החיים הקשים ששררו בגטו. האומנים הצליחו להבריש חלק מהציורים. חברי משלחת הצלב האדום הציגו שאלות לגרמנים על אודות תנאי החיים בגטו. השאלות הללו עוררו את חשדם של הגרמנים שמידע על הנעשה בגטו מועבר החוצה, ופתחו בחקירה שהביאה למעצרים של הציירים. **בדד'יך פריטה, אוטו אונגר, פליקס בלוך וליאו האס** הובלו עם בני משפחותיהם למחנה ריכוז סמוך, משם שולחו רובם לאושוויץ. רק צייר אחד, **ליאו האס**, שרד. הצילום הדוקומנטרי קולנועי שמתעד בדרך כלל מציאות אובייקטיבית, הפך בידי הנאצים לאמצעי תעמולה שהציג מציאות שקרית ובדויה. לעומת זאת, האמנות שבדרך כלל מייצגת אמירה סובייקטיבית ואישית של ציירים, הפכה למתעדת של מציאות החיים הקשה בגטו, על הצפיפות, ההזנחה, עגלות המתים ואימת הטרנספורטים שבה.

גלריה 5: מבצע ברברוסה ותחילת "הפתרון הסופי"

ליד השבר: שאלה 1: למה זו הנקודה הצרה ביותר במוזיאון? כי יש בשלב זה נקודת מפנה כפולה – במלחמה ובהקשר היהודי! עד כה יש רדיפות, חקיקה אנטי יהודית, "מוות טבעי", אבל כאשר ניכנס לגלריה הבאה מתחיל הרצח השיטתי של היהודים. מתחיל "הפתרון הסופי של שאלת היהודים" כפי שכינו הנאצים. **שאלה 2:** למה עכשיו אנחנו עוברים באופן חד מרדיפה לרצח? **תוכן:** ציטוט של הגנרל פון מנשטיין "מאז 22 ביוני עומדת האומה הגרמנית בעיצומו של קרב לחיים ולמוות... השיטה היהודית בולשביקית חייבת להימחק אחת ולתמיד". כאן מדובר על מלחמה טוטאלית, היטלר לא יכול להסכים לאידאולוגיה בולשביקית ששמה על נס את השוויון. הזיהוי המוחלט של יהודים כבולשביקים, אמירה חד משמעית של חובת מחיקה. הם האמינו שאם יפטרו מהיהודים – ברית המועצות תקרוס! **סרט מסלולי הרצח של האיינזצגרופן. הסרט הראשון, העיר שוולי בליטא,** עיר יחסית גדולה. העיר נכבשת ב1941.28.6. רואים את האליטה של יהודי שוולי shavli – ראשי ארגונים יהודיים: רבנים, מנהלי בתי ספר, ראשי הגוינט, נאסרים לבתי כלא הועברו ליער קוז'י, והקריין אומר שם "היהודים לומדים סוף סוף לעבוד". אנחנו יודעים שהם חפרו שם שוחות שבהן נרצחו. **הסרט השני הוא מעיר נמל בלטיה (לייפאיה) זה הסרט היחיד עד כה,** הסרט צולם על ידי **ריינהרד ויינר**¹ במצלמה הפרטית שלו, חייל בורמאכט הוא שירת בימייה והביא את מצלמת 8 הממ שלו. היהודים מסומנים (לא עם סרט זרוע או מגן דוד). רצח של גברים שנרצחים בבורות על ידי האיינזצגרופן. נתבונן מתחת למסך למפת ההתקדמות של עוצבות המבצע. **4 עוצבות של איינזצגרופן**, 3,000 איש. לא רק הם היו שותפים לרצח (לא יכולים לרצוח 1.5 מיליון יהודים). צריך להסביר את ההיגיון העיצובי, ביד ושם עוסקים בעיקר ביחידה C ולכן היא מסומנת במפה בחץ אדום. **איינזצגרופן C** – הם היו בעורף של הוורמאכט. וכאשר הגיעו לעיר / יעירה הם רצחו קומיסרים, פרטיזנים ויהודים. השתמשו באלומות רבה. **כולל הרצח בבאבי יאר.** ובאוגוסט הרצח הפך להיות מקיף וטוטאלי. **נתבונן בצילום הגדול של חייל מכון רובה על אדם מחזיק ילד.** צולם בעיירה IVANGROD בשנת 1942. **צולם על ידי חייל פרטי,** כתב מאחורה "העיירה איוונגורוד, אקציה ליהודים 1942" ושלח אותה למשפחתו התצלום נלווה למכתב. תמונה חתוכה. לא סתם חתכו. רצו להבליט שזה **אדם מול אדם. סיפור אישי: לובני** במקומות קטנים הרצח בוצע ביום אחד והיה חיסול טוטאלי של כל הקהילה, כמו בלובני. **בתמונה² של הלאישה יש שני ילדים,** יש ילד גדול וילד קטן בזרועותיה. **ברובד התחתון אנחנו רואים את ההודעה (חובת התייצבות: כתובת, לבוש חם ל3 ימים).** היהודים מבצעים את ההנחיות. רואים את האם עוטפת את הילד שכבה אחר שכבה, מחבקת את בנה בחיבוק הדוק. רואים שהילד מפנה מבט לצלם בביטוי של כעס, פחד, התרסה. האם הרבה יותר קרובה לצלם והיא מכונסת בתוך עצמה, עסוקה בהרהוריה כשהילד בזרועותיה. אנחנו יודעים את הסוף למרות שהצלם לא צילם את הרצח - דקות מרגע התצלום הזה היא הולכה לעבר הבור ונרצחה. אנחנו יודעים את סופה. **אי אפשר שלא להשתחרר מהמחשבה "מה עולה בראשה". תוכן: נתבונן בתצלום הצבע של באבי יאר.** אוסף צילומי הצבע שביד ושם ביצעו הגדלה אחת, שאר הצילומים נמצאים בעמודה של באבי יאר שהם מאוד קטנים, חלק מהאוסף, מאוד מזעזע ונוגע ללב. רואים שם פריטים אישיים, מעיל, נעלי ילדים. זה מה שנותר. רואים בתמונה את הגיא העמוק שהוא באבי יאר. **הסיפור של באבי יאר הוא הסיפור של קייב.** הנאצים כבשו אותה ב1941.19.9, **שם שנרצחו בבאבי יאר הם האוכלוסייה הנותרת, יותר נשים, ילדים וקשישים. ה-אן-קה-וה-דה הצליחו להפציץ אזורים במה שגרמנים. הנאצים החליטו שכפעולת תגמול הם יוציאו להורג את היהודים.** הפקודה מופצת, אפשר לראות למטה, ב1941.18.9. אמרו להם להתאסף במקום סמוך לעיר, ליד תחנת רכבת וליד בית קברות יהודי ונוצרי. ובהליכה משם מגיעים לגיא. הסמיכות לעיר משמעותית. על פי הדוח הגרמני (בתוך יומיים) הוצאו להורג **33,771 יהודים.** במקום הזה סך הכול נרצחו בין 70,000-100,000 אנשים **סיפור אישי: דינה פרוניצ'בה** בעוד הגרמנים הורו להם להתפשט וירו בהם, פרוניצ'בה קפצה לפני שנורתה והסתתרה בין הגופות האחרות. היא קפאה על מקומה זמן שהגרמנים המשיכו לירות בפצועים ובגוססים. רק בערב יצאה ממחבואה ונמלטה אל בית אחיה, תוך התחמקות מפנסי הגרמנים שסרקו אחר ניצולים כדי לרצחם.

משפט גישור (בדרך לואנזה): יהודי ברה"מ היו הראשונים שבוצע בהם רצח המוני מתוכנן תחת הכיבוש הנאצי. הסיבה המרכזית לכך הייתה הזרות שבין היהודי לבין הבולשביזם בעיני הנאצים. שני אלה מבחינתם אויבים בנפש, שיש להשמידם באופן מוחלט. התחלנו במבצע ברברוסה בתחילת החדר. הרצח מהמררח מתרחב ליוגוסלביה ורומניה והופך **טוטאלי עד ינואר 1942. שאלה:** אז למה שולח **ריינהרד היידריך**, ראש משטרת הביטחון של הרייך, הזמנות ל 14 נציגי משרדי הממשלה ורשויות המנהל באזורי הכיבוש שמבצע את הרצח ההמוני, ליישיבה ב **20 לינואר 1942** בווילה באחד מפרברי ברלין בשם **ואנזה?** **תוכן:** היידריך קיבל ייפוי כוח. וביקש להבהיר באופן רשמי שמבצע הרצח ההמוני הנעשה כבר למעלה

הועדה התכנסה אחרי הקבלה של הרעיון של **הפתרון הסופי, יש שלבים בפתרון הסופי:** רצח גברים, רצח טוטאלי, החלטה על הרחבת הרצח

כאשר הולכים כאן לאורך מסלול, צריך לשים לב למבנה שבו אפשר להיעזר: שכבת העל שבה אפשר לראות את המילה באדום **GEHEIME**. אלה דוחות של

האיינזצגרופן, המילה הזו אומרת "סודיות", נשלחו רק בעותקים נקובים. השכבה הגדולה של המסלול השכבה התחתונה שבה יש כתבים/דוחות (חיילים, אנשים שצפו).

זו הסיבה שאפשר לדבר על האוזקאציה (לזר)

מויסיביץ' קגנוביץ שהיה פוליטיקאי סובייטי יהודי, עמית וחבר נאמן לדרכו של יוסיף סטלין ושר בכיר בממשלה עסק בפיוני אנשי מפלגה ומפעלים שעברו לשטחים השומרים יותר, לאחר מכן אוכלוסייה אזרחית. ליהודים היה קל יותר להתפתח כי הם ישובו בערים), היה זמן לפיוני עד לכיבוש.

^[1] מסר את העדות שלו ביד ושם בגרמנית ומסר אותו בשנות ה70 ליד ושם

^[2] מי שצילם את התמונות הוא הצלם הוא **והנס הלה** (Hähle) צלם צבאי גרמני. הלה היה חבר ביחידת התעמולה של הוורמכט (Propagandakompanie – PK) שבשיאן מנת 15,000 חיילים-צלמים. הוא סופח לארמיה השישית של הוורמכט שלחמה באוקראינה ב-1941 ומת בנסיבות לא ברורות בחזית המערבית ב-1944. הייחודיות הוא שחואים את כל השלבים של הרצח (הושבה, איסוף, גזל הרכוש, תצלומי זום אין על היהודים המקובצים ומצלמים מתוכנן דמויות בזמן שהם יושבים באיסוף). מתחת לתמונות יש את הדו"ח: הוציאו להורג 1,865 יהודים, קומוניסטים ופרטיזנים "ללא הפרעה". תיגודיות בין התמונה הקרה – רצחו ילדים ונשים, אבל כתובים בצורה רובוטית ולא אנושית.

מחצי שנה עתיד להתרחב ולהקיף את כלל יהודי אירופה. היידריך היקש להדגיש שמימוש "הפתרון הסופי" הוא מבצע כולל ומקיף של הריץ כולו, והכול חייבים להיות שותפים בו ולתרום את חלקם. **חשיבות ועדת ואנזה** היא שנוצרים של המשטר הנאצי התכנסו כדי לגייס את כל המערכות, תוך תיאום ביניהן, למען מימוש מבצע ההשמדה של כל יהודי אירופה. זו משימה מרכזית שאליה חייבות להירתם כל רשויות הריץ. אפשר לראות את הדוח של אייכמן, רואים את המספרים ואת הכתיבה של "חופשי מיהודים". יש כאן סטטיסטיקות מאוד מעניינות (מדינות מחלוקות ל A – מדינות שנכבשו B – מדינות שעתידות להיות כבושות סה"כ 11 מיליון יהודים. עד היהודי האחרון: 200 יהודי אלבניה. אין בפרוטוקול את המילה רצח/השמדה/חיסול. לא היה דיון על מעבר מירי לגז.

שאלה: למה לדעתכם יש בקיר את מכונת הכתיבה ואת הדמויות של כל הרוצחים "הרוצחים ממכונת הכתיבה", כל הרעיון שהם אומרים שהיו "רק פקידים". זה כוח הרג שטמון בה. והם מתכנסים בוועידה בירוקרטיה, לכל אחד יש כוח הכרעה שמצוי במקלדת."

משפט גישור: צריך להביט את עינינו למעלה, **רשת קורי העכביש** מדמה את מצבם של היהודים באותה תקופה. הנאצים טוו רשת שלמה שלכדה בתוכה את יהודי אירופה. הפנו ראש ותוכלו לראות מולכם את רשת **מסילות הרכבת, שמכאן ואילך ינועו לאורה ולרוחבה של אירופה, ובקרונות – יהודים מובלים אל מותם.**

גלריה 6: שילוחים מכל רחבי אירופה חלל 1 מחנות השמדה

שאלה: אנחנו שומעים את שקשוק הרכבות. הרכבות דוהרות מכל אירופה ל 6 מחנות השמדה בפולין. נקרא את הציטוט של הימלר, ראש האס.אס 19.7.1942 שלושה ימים לפני תחילת השילוחים של היהודים בגטו ורשה: **"אני מצווה שיישובה מחדש של האוכלוסייה היהודית כולה בתחום הגנרל-גוברנמן יבוצע ויושלם עד ה-31 בדצמבר 1942"** הימלר נותן תאריך יעד לפתרון הסופי של הבעיה היהודית. **ונשים לב לשימוש במילים: "יישובה מחדש..."** אף פעם לא נאמר השמדה, טיפול... **למה? זה חלק ממערכת ההטעיה של הנאצים.** זה מה שסיפרו ליהודים. זה מטבע לשון שטבעו הנאצים ושימשו אותם כשפה משרדית ולשון תעמולה והסוואה. זו דרך להטעות את היהודים, לבל יבינו את הצפוי להם ולבל יעשו מעשים שיקשו על העלייה לרכבות. **תוכן:** אנחנו דורכים על אבני ריצוף **המסמלות את חזרתנו לסיפור של גטו ורשה**, ולאופן שבו גורשו ממנו היהודים להשמדה. **ב-22 ביולי 1942**, ערב תשעה באב, פורסמו בגטו מודעות מטעם הגרמנים שהורו על פינוי תושבי הגטו "למזרח". הגירוש התקיימו במשך חודשיים ימים, לאורך כל שעות היום, שבעה ימים בשבוע עד ליום הכיפורים, **21 בספטמבר 1942**. תושבי הגטו, שהיו כלואים בו כבר קרוב לשנתיים, שחיו בתנאים של רעב, צפיפות, קור ומחלות, אשר הביאו לפירוק כמעט מוחלט של כל המסגרות- החברתיות, המשפחתיות, האנושיות, עמדו בפתחו של שלב נוסף בהידרדרות המתמדת, במאבקם להישאר בחיים. הובלו, נאספו/נצודו יהודים ברחבי הגטו והובלו לכיכר השילוחים: **האומשלג-פלאץ**. שם הועלו על קרונות והובלו למחנה ההשמדה טרבלינקה. **סיפור אישי:** (נעמוד ליד היוםנן של **אדם צ'רניאקוב**) במהלך השבועות שקדמו לגירוש הגדול הגיעו לגטו שמועות על פינוי צפוי. יושב ראש היודנרט בגטו, אדם צ'רניאקוב החליט לפנות לרשויות הגרמניות, ש'לחן היה פגמט בניסיון לברר את נכונות השמועות. הממונים עליו הכחישו את המידע ואף אשרו לו להודיע לאוכלוסייה שכל השמועות הללו הן "דברי הבל". ב-22 ביולי, התייצב הממונה על הגירוש, איש ה"ס הרמן הפלה, במשרדו של צ'רניאקוב. שם הוכתבה לו **פקודת הפינוי, שהייתה אמורה להיות מופצת ברחבי הגטו**. הגרמנים פקדו על צ'רניאקוב לרכז מדי יום 6,000 מיהודי הגטו לצורך "פינוי למזרח". כשהתברר לצ'רניאקוב ב-23 ביולי 1942 כי מגרשים גם ילדים, הוא שלח יד בנפשו... על-פי הוראת הגרמנים נחסמו חלקי רחובות, ובתים ודייריהם הוצאו בכוח על-ידי המשטרה היהודית ונלקחו לכיכר השילוחים – **"האומשלגפלאץ"**. **שימו לב לתמונה הגדולה מימינכם.** נראים בה יהודים ישובים בצפיפות בכיכר השילוחים כשמשמר גרמני מפקח עליהם. אלפי יהודים הובלו משם מדי יום, כשהם דחוסים בקרונות מחלטי בדרכם למחנה ההשמדה טרבלינקה. הפנו מבט לחלקה המקביל של התצוגה, הכולל קטעים מימונים שנכתבו בעצם ימי הגירוש. **נשאל: מה מספרים לנו האנשים שהיו בגירוש הגדול על העובר על היהודים בתקופת זו?** שימו לב ליומנו ולסיפורו של חיים אהרן קפלן, 27 ביולי 1942 / שימו לב ליומנו ולסיפורו של **אברהם ליין** המוצג בפנל השמאלי. אברהם היה היסטוריון ומורה, וגם בגטו המשיך בעבודתו החינוכית במחתרת. במהלך הגירוש נלכדה אשתו לובה. ביומנו הוא כתב על השבר הנורא: **"חשך עולמי... אין מילים בפי לתאר את שברי"** הוא ממשיך ומייסר את עצמו במשך שבועות ארוכים על שלא הצטרף אליה בדרכה האחרונה. **"הייתי צריך ללכת אחריה, כלומר למות, אך אין כוח לעשות את הצעד הזה"**. אברהם נשאר בגטו עם בתו היחידה אורה. ביומנו הוא מתאר **דילמה בלתי נתפשת** נוספת ביחס לאמו הישישה, ומתלבט האם חובה עליו, כבן, להרדים את האם למותו, על מנת לחסוך ממנה את השילוח והרצח בידים הנאצים? **עם סיום "הגירוש הגדול"** התברר גודל האסון: קרוב ל-300,000 יהודים שולחו מהגטו. מתוך ציבור שמנה בשיאו כ-450,000 נפש נותרו כ-60 אלף יהודים בלבד. במהלך פחות מחודשיים רוסק הגטו **משפט גישור:** יהודי ורשה מגורשים למחנה השמדה טרבלינקה. מחנה זה הוא אחד משלושת **מחנות ההשמדה, בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה**, שהפעילו הנאצים במזרח פולין החל ממרס 1942, **במטרה לרצוח באופן שיטתי ומתועש את יהודי פולין**. במחנות אלו, שנקראו לימים מחנות **מבצע ריינהרד**, לא התקיימו סלקציות, והקורבנות, גברים, נשים וטף, שולחו ישירות עם הגיעם לתאי הגזים. "מחנות אלה נבנו מראש במחשבה שלמחנות אלה יובאו אנשים ויומנתו ולכן אין מקומות להלין את הבאים. איש לא הלין אותם. היהודים הגיעו ועברו תהליך שהוביל אותם, תוך שעתיים, אל מותם. ולכן גם מחנות השמדה אלה הם קטנים

חלל 2: מבצע ריינהרד תוכן: לפנינו דגם של מחנה ההשמדה טרבלינקה, שהחל לפעול עם שילוחם של יהודי גטו ורשה ביולי 1942. גודל מחנה טרבלינקה – 400X600 **שאלה: מה המשמעות של גודל מחנה קטן?** פיקוח מתמיד. אין מקום שאפשר להסתתר, להתחבר לאנשים אחרים. זה חשוף. המחנות כולם הוקמו באזורים מבודדים אך סמוכים למסילות רכבת ראשיות, מתוך כוונה להקל על הובלת הקורבנות למחנה ועל הובלת רכושם הנגזל לגרמניה. טרבלינקה למשל לא רק שהייתה מוקפת יערות אלא כדי להסתיר אותה עוד יותר מהקורבנות שבאים ברכבת היו שולחים אסירים לקצוץ ענפים מהחורשות הסמוכות ולקלוע בגדר התיל שהקיף את המחנה. ובארבע הפינות של המחנה היו מגדלי שמירה ומכונות ירייה. סגל המחנה בטרבלינקה: 30-40, אנשי ס"ס, 120-140 אוקראינים, לטוויים וליטאים. כ-800-1000 אסירים יהודים עובדי כפייה שכלל - אנשי מקצוע כמו טבחים, חשמלאים, סנדלרים, שהוצאו מתוך המשלוחים כדי לקיים את מחנה ההשמדה. הובאו אנשים בעל כורכם ובהטעיה: רציף הרכבת סודר בית נתיבות כביכול, ונקבעו שם שלטי דמה המורים לרציפים אחרים, לאולם ההמתנה, למזנון, לקופת הכרטיסים וכדומה. כמו כן, היו שם כניסות ויציאות שונות, שהובילו למעשה אל תאי הגזים. **בטרבלינקה נרצחו קרוב ל 900000 יהודים. המחנה נסגר בסתיו 1943.**

הביטו בסרטון הניצב מולכם. מספר את סיפור גירוש יהודי בנדין עיר בפולין ב-1 באוגוסט 1943 החל החיסול הסופי של הגטו. כל היהודים שנותרו בגטו נשלחו לאושוויץ. מה רואים בסרטון? סרטי שריון, נשים וילדים. מעט גברים. הם מובלים לרכבת באמצעות משאית. הם מחזיקים כיכר לחם כי הגרמנים שכל מי שיתייצב לגירוש מרצונו יקבל שלושה קילו לחם וקילוגרם ריבה. אלפי יהודים רעבים הגיעו לכיכר השילוחים. שימו לב לציטוט: **"בשמחה רבה למדתי מהודעתך כי זה ארבעה עשר יום, נוסעת כל יום לטרבלינקה רכבת ובה 5000 בני העם הנבחר"**

מבצע ריינהרד הוא שם הצופן שניתן לרצח היהודים בשטחי הגנרל גוברנמן בפולין הכבושה. המבצע נקרא ע"ש של ריינהרד היידריך. כתוצאה מיוזמתו של אודליו גלובוצ'ניק, ראש המשטרה והאס.אס במחוז לובלין, ושל אנשי אס נוספים ובאישורו של הימלר הוקמו במסגרת המבצע שלושה מחנות השמדה: בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה.

למחרת, 23 ביולי 1942, כתב צ'רניאקוב ביומנו: "על השאלה כמה ימים בשבוע תתבצע האקציה, ניתנה תשובה ששבעה ימים בשבוע... השעה 3. לעת עתה ישנם 4,000 ליציאה. עד לשעה ארבע חייבים - לפי פקודה - להיות בשכר צ'רניאקוב ביומנו.

קטעי מכתבים
בגווי אפור
המתייחסים לשאלת
המידע הקיים מאז
תחילת הגרושים:
צבע הרקע של
הקירות הולך
ומתבהר - מאפור
כהה לבהיר -
ההבנה ההדרגתית
של המתרחש

לפניכם דף אחד
מתוך היומן, הדף
שבו שרטטה
האלמונית את מבנה
הבונקר שבו היא
ועשרות יהודים
נוספים התחבאו.

הדרך לצאת
מהגטו הבוער
אחרי המרד

היא דרך תעלות
הביוב, חלק
מצליחים להימלט
אבל הרוב נרצחים

המיועדים
במערב אירופה
רוכזו במחנות מעבר
דוגמת דראנסי
בצרפת, מכלן
ווסטרבורק
בהולנד.

שאלה: האם מגיע מידע על מה שמתרחש במחנות ההשמדה טקבלינקה לגטאות?
סיפור אישי: גטו ורשה, 2 באוגוסט 1942: "על דבר הגולים אין לנו שום ידיעות... כל המסופר, ומספרים שונות, אינו מבוסס על ידיעות מדויקות..." **"מיומנו של חיים קפלן"** / גטו ורשה, 26.9.1942: בשבועות הראשונים של אקציית הגירוש... כל הרכבות של יהודי ורשה הלכו לטרבלינקה, מקום בו הושמדו בצורה מזעזעת. **"זלמן פרידריך משפט גישור:** כאשר פורסמו דברים אלו, כ 300 אלף מיהודי ורשה כבר נשלחו למותם. אך **תובנת המוות המצפה לכל היהודים**, היא שעוררה את מרד גטו ורשה גם בקרב הלוחמים וגם בקרב רוב הציבור היהודי שחי אז בגטו.

חלל 3: מרד גטו ורשה - תוכן: בתגובה לגירוש הגדול בקיץ 1942 הוקמו 2 מחתרות לוחמות בגטו הארגון היהודי הלוחם ומפקדה היה **מרדכי אנילביץ'**, איש השומר הצעיר. ארגון של כ 300 לוחמים. ובמקביל פעלה בגטו מחתרת נוספת, אצ"י, האיגוד הצבאי היהודי, מיסודה של בית"ר, ובראשה עמד **פאוול פרנקל**. וב- **18 בינואר 1943** פתחו הגרמנים באקציה נוספת. המחתרות היהודיות, **שסברו כי מדובר בגירוש סופי פתחו בהתנגדות חמושה, ורוב הציבור היהודי הסתתר וסירב לפקודות ההתייבשות הגרמניות. האקציה הופסקה. תושבי הגטו הבינו כי חיסול הגטו הוא רק שאלה של זמן. וחברי המחתרות המשיכו בהערכות להתנגדות מזוינת. האקציה הזו מהווה נקודת מפנה:** חברי המחתרות הגבירו את מאמציהם לקראת מאבק מזוין, בעוד המוני היהודים החלו לבנות בתוך שטחי הגטו **מקומות מחבוא** שבהם קיוו להסתתר מפני האויב הנאצי. מאות בונקרים, **כדוגמת זה המוצג בתמונה שמימין למסך**, נבנו בגטו, ובהם דרגשים, מזון ותרופות. חלק ממקומות המחבוא אף **חוברו למערכת החשמל ולביוב העירוני** כדי לאפשר שהייה ממושכת. **סיפור אישי:** וכאן אני רוצה להכיר לכם את היומן היומיומי היחיד שיש לנו מימי המרד. נכתב ע"י **נערה אלמונית** והיא נמצאת שם בינואר של 1943 והיא כותבת שאחרי אקציית ינואר בניית הבונקרים הייתה המונית. עבדו יומם ולילה בלהט עצום.

שאלה: למה אנשים בונים בונקרים? **תוכן:** כי הם מבינים שבעתיד ישלחו את כולם לטרבלינקה. התודעה היא שיש 2 אפשרויות: טרבלינקה או מוות מכדור במקום. ומבשילה התודעה שאם נסתתר יש סיכוי שנראה את הרוסים כי יש שמועות שסטלינגרד לט טובה לגרמנים. אז יש בקצו מחתרות שעוסקות בתכנון הלחימה בגרמנים והציבור היהודי חלקו בורח לצד הארי והרוב מתבצר בגטו. וכאשר הגרמנים נכנסו לגטו ב **19.4.1943** הופתעו מעצמת גילויי ההתנגדות מצד הקבוצות הלוחמות ומעמידתם העיקשת של תושבי הגטו, אשר התבצרו בבונקרים ובמקומות מחבוא. כאשר הבינו הגרמנים כי אין ביכולתם לגרום ליהודים להתייבב כמתוכנן, הם **החלו לשרוף באופן שיטתי את הגטו**, והפכו אותו למלכודת אש.

סיפור אישי: היומן נכתב על-ידי צעירה אנונימית שהתחבאה בבונקר מוסווה ברחוב מילה. צלמי תעמולה שליוו את הכוחות הגרמניים תיעדו את מהלך דיכוי המרד. **התבוננו בתמונות המוגדלות המוצגות בצדו השני של החדר.** תוכלו לראות בהן את **שרפת בתי הגטו** ואת **הוצאתם של היהודים המתבצרים מהבונקרים**. יהודים שהתחבאו בבתי דירות שהוצתו **קפצו מהבתים** העולים באש אל מותם. בין התמונות שצילמו הגרמנים בגטו הבוער נמצאת גם תמונת ילד יהודי צעיר המרים את ידיו לנוחם איומי הרובים. **שאלה: מה מסמלת תמונה זו?** היא מסמלת לא רק את חוסר האונים של הקורבנות היהודיים, אלא גם את אופיו העממי של מרד גטו ורשה, ההתקוממות העירונית הראשונה באירופה כבושה. **שאלה: למה יצאו הלוחמים למרד?** יש להדגיש כי הלוחמים ראו בלחימה קרב על כבודו של העם היהודי. כחודש ימים ארך המרד היהודי בוורשה עד להכנעתו הסופית. ביציאה תוכלו להבחין בתצלום על הקיר שממול. אלה הם שרידי בית-הכנסת הגדול **טלומצקה**, שעל הריסתו פיקד **הגנרל יורגן שטרופ**, המפקד הגרמני שדיכא את המרד. מעל התמונה מופיע ציטוט ממכתבו האחרון של מפקד המרד מרדכי אנילביץ', אשר נכתב בעצם ימי המרד, ב-23 באפריל 1943. מכתב זה מבטא את גודל ההישג של המחתרת ושל הציבור היהודי בהתקוממות העממית של מרד גטו ורשה: **"חלום חיי קם והיה. ההגנה העצמית בגטו הפכה לעובדה. ההתנגדות היהודית המזוינת והנקמה הפכו למעשה. הייתי עד ללחימה מופלאה ומלאת גבורה של הלוחמים היהודים"**. זכרו: ימי לחימה לא היו רבים, מכיוון שאי אפשר לעמוד מול הכוח האדיר של 1000 איש שהכניסו הגרמנים לגטו עם נשק כבד ועם טנקים. המרד שנמשך חודש ימים הוא תוצאה של שילוב בין ההתנגדות המזוינת לבין המוני היהודים שמחליטים בכל מחיר לסרב להוראות הגרמנים.

משפט גישור: מאביב 1942 ואילך החלו הנאצים לגרש יהודים מכל שטחי הכיבוש למחנות ההשמדה בפולין. הביטו סביבכם, ברקע תוכלו לשמוע את שקשוק הקרונות, קולות שנשמעו יותר ויותר במרחבי הכיבוש הנאצי, כאשר רכבות עמוסות מטון אנשי עשו את דרכן אל **מחנות ההשמדה**.

חלל 4 השילוחים מכל רחבי אירופה תוכן: התבוננו סביבכם – 14 מדינות הכבושות שמהן שולחו יהודים להשמדה. שימו לב למרחב הגיאוגרפי העצום שבו התנהל הרצח: **מיוון שבדרום לנורווגיה שבצפון, מצרפת שבמערב עד לפולין שבמזרח היבשת.** הביטו בתמונות: היהודים הובלו במשאיות, ברכבות ובאניות. בין השנים 1942-1944 גויסו מיטב האמצעים להעברה שיטתית ויעילה של מרבית אוכלוסיית יהודי אירופה למחנות ההשמדה. צפו בסרט המוקרן לפניכם שצולם במחנה המעבר ווסטרבורק. אתם צופים בצילומים נדירים של גירוש יהודים למחנה אושוויץ-בירקנאו. שימו לב לקרונות הבקר שבהם נדחסו המגורשים, **נשאל: מה הם מחזיקים ביד? מזוודות, ילדים... נשאל: מה מניע את היהודים לעלות על הרכבות?** מתכונת הגירוש בכל ארצות אירופה הייתה מבוססת על **הטעיית הקורבנות. התבוננו בשלט** שהוצמד לקרון רכבת שהוביל יהודים ממחנה המעבר ווסטרבורק שבהולנד לאושוויץ. כדי להטעות את המגורשים נכתב בשלט: "וסטרבורק - אושוויץ, אושוויץ - ווסטרבורק". **מיותר לציין כי לא הייתה דרך חזרה מאושוויץ.**

סיפור אישי: לפניכם **פנלים גדולים** המתמקדים **בשלושה ימים**, שבמהלכם שולחו יהודים ממקומות שונים באירופה למחנות ההשמדה בפולין. שלושה ימים בסוף חודש מרס 1943, מתוך כמעט שלוש שנים, שבמהלכן שעטו הרכבות לאורכה ולרוחבה של אירופה, ובתוכן יהודים דחוסים עד מחנק בדרכם אל הלא נודע. יש טרנספורט של 1901 יהודים מסלונקי שביוון שמגיע למחנה ההשמדה אושוויץ בירקנאו. **הטעיית הקורבן** חצתה גבולות גיאוגרפיים ונעשתה בשיטתיות בכל ארצות הכיבוש. גירוש יהודי סלונקי, החל במרס 1943. בשבועות שלפני השילוח הועברו היהודים לשלושה גטאות ובהמשך – לגטו בשכונת הברון הירש. הותר להם לקחת עימם סכום מסוים של כסף פולני (זלוטי), שאותו רכשו תמורת דרכמות יווניות, ונאסר עליהם לקחת עימם זהב, מטבעות אחרים או אבנים יקרות. **כרטיסי הנסיעה שלהם מומנו בכסף שהתקבל ממכירת חיסול של נכסיהם**, ואנשי הרכבת הממלכתית של יוון מסרו להם את הכרטיסים. הניצולים סיפרו בעדויותיהם כי הגרמנים לקחו מן המגורשים את כל הפציהם ונתנו להם תמורתם פיסת נייר חתומה שבה נרשם ערך החפצים ברייכסמארק. נאמר להם שיוכלו לקבל את הסכום הנקוב כשיגיעו לפולין.

מילותיה
האחרונות של
האלמונית
היו: "השרפה
גרמה תנועה
רבה ברחוב.
אנשים עם
צורות רצים
מבית לבית
מרחוב לרחוב,
אין שום הצלה,
אף אחד לא יודע
היכן להסתתר.
מחפשים בייאוש
וכלום – [אין]
שום הצלה, [אין]
שום מקלט, בכול
שולט המוות.
חומות הגטו
מוקפות ים
לחלוטין, איש
אינו יכול לצאת
אף לא להיכנס.
בגדים בוערים
על גופות
האנשים. זעקות
כאב ובכי, בתים
ובונקרים בוערים,
הכול עומד
בלהבות. כל אחד
מחפש הצלה, כל
אחד רוצה להציל
את חייו. בשל
העשן אנשים
נחנקים. כולם
קוראים לעזרה.
כמעט כולם פונים
לאלוהים
'אלוהים, הראה
את כוחך, חמול
עלינו'. כמו
ספינקס שותק
האל ולא עונה.
ואתם העמים,
מדוע אתם
שותקים, האם
אתם לא רואים
כיצד רוצים
להשמיד
אותנו? מדוע
אתם
שותקים?"

רקע הציור בהגדלה
הוא של **טולקצ'וב-**
מצייר את מה
שנגלה לעיני שמגיע
לאושוויץ עם הצבא
האדום ואף
למיידינק. מראיין
אנשים אסירים.
ששחררו באושוויץ.
מוצג טקסט שהוא
רושם ומסבירים את
מה שמצייר. היה
יהודי מקי"ב צייר
מקצועי

משפט גישור: מה קרה בקרון? מה אנשים יודעים? מה עובר עליהם? **תוכן:** בקרון³ המשא הניצב לפניכם הובלו לאושוויץ יהודים שהיו עצורים במחנה המעבר מכלן שבבלגיה, והוא אחד מאלפי הקרונות ששעטו באירופה באותם ימים ובהם יהודים המובלים אל מותם. תנאי הנסיעה היו בלתי אנושיים. במשך שעות רבות ימים ארוכים היו המגורשים דחוסים בקרון הנעול עד מחנק, ללא מזון ושתייה, ללא שירותים, כשחלקם מופרדים מבני משפחותיהם. הצפיפות בקרונות הייתה בלתי נסבלת, תחושת המחנק הייתה איומה, ומאבק עז ניטש על הקרבה לחלון הצר. על אלה הכבידו גם תחושות של רعب ושל צמא. ההכרח לעשות צרכים בתוך הקרון היה שיאה של ההשפלה בעיניהם של המגורשים. הנסיעה בקרונות המטען ארכה לעיתים שעות ספורות / שלושה-ארבעה ימים / שבעה או שמונה ימים / ולעיתים היטלטלו המגורשים יותר משבועיים באוניות וברכבות. לכלל המגורשים לא היה כל מידע על יעד שילוחם. **יעד הנסיעה לא היה ידוע, חלקם הניחו כי הם אכן נשלחים לעבודה במזרח, אחרים חששו מפני הרע ביותר.** היו שקפצו החוצה, אך הם נורו או נתפסו, רק קומץ ניצל. אחרים כתבו בקרון מכתבים ליקריהם והשליכו אותם החוצה. **במכתבים** נתנו ביטוי לתחושות האימה, לאי-הוודאות ולתקווה. **מכתבים אלה היו אות חיים אחרון סיפור אישי:** סיפור הפתק- **רחל ביהם** - מדריכת נוער ציוני מלודג' - 1499 קיץ- משלוחים אחרונים של יהדות לודג' לאושוויץ וחלמנו. היא מועמדת לגירוש ונקבע מראש כי תרשום על פתק את שמות התחנות ויעד הרכבת ותטמון בקרון. כשהקרון יחזור ריק, אלו שמנקים אותו ימצאו את הפתק וכך ידעו איפה המסע מסתיים. היא כותבת 2 פתקים ורק השני נמצא- כותבת: להקריא פתק צהוב לקבוצה. מופיע שם השם אושוויץ ושמות התחנות, מתארת נסיעה מצוינת, מתארת צריפים גדולים גברים ונשים בנפרד, כנראה רואה את מחנה המשפחות בטרזינשטט, רואה צריפים עם זקנים וילדים. מה ניתן להבין ממנו? בעצם לא הנסיעה בקרון רוצחת את האנשים מלודג' אלא יעד הרכבת. הפתק הכולל מידע לא מועט לא מביא לאנשים את המידע על משמעות ויעד הגירוש.

תוכן: קרונות משא רבים דוגמת הקרון המוצג לפניכם עשו את דרכם לתשלובת מחנות הריכוז וההשמדה אושוויץ בירקנא, שהפכו זה מכבר לסמל הרוע האנושי בתודעה הבינלאומית. מחנה אושוויץ הוקם בשנת 1940 כמחנה ריכוז לאסירים פוליטיים פולניים, ובמשך השנים צורפו אליו עשרות מחנות משנה שהיו כפופים לו. הגדול שבהם, בירקנא, הפך ברבות הימים למוקד ההשמדה המרכזי, בו נרצחו יהודים מרחבי אירופה כולה. למעלה ממיליון ושלוש מאות אלף, נשים גברים וטף – רובם יהודים – נרצחו באושוויץ-בירקנא בשנות קיומו. קרונות רבים נכנסו דרך השער הראשי של מחנה בירקנא שצילומם העכשווי ניצב מולכם. התמונות המוצגות על הקיר מתעדות הגעת טרנספורט של יהודים מהונגריה, ששולחו לבירקנא בערב שבועות בשנת 1944. תצלומים אלו משקפים את התהליך האכזרי והמהיר שעברו היהודים עם הגעתם למחנה: הירידה מהקרונות באתר בלתי מוכר, החיפוש הקדחתני אחר קרובי משפחה בקרב המוני האדם שמילאו את הרמפה. לפניכם כמה מזוודות של יהודים ששולחו לאושוויץ. היהודים נצטוו לרשום עליהן את שמם, את תאריך לידתם, ואת מספר הטרנספורט שבו שולחו. הביטוי בתצלום הגדול שמיימכם. ניתן להבחין בו כיצד הוכרחו היהודים להסתדר על הרמפה בשני טורים לקראת המיין – הסלקציה, טור של גברים וטור של נשים וילדים. רופאי הס"ס הם שקבעו בתנועת יד מי מבין בני האדם ההמונים שעברו על-פניהם יופנה מיד להשמדה, ומי יישאר זמנית כאסיר במחנה. את אימת הסלקציה והאובדן הפתאומי תיאר **פרימו לוי**, ניצול אושוויץ מאיטליה, בספרו "הזה אדם... סיפור אישי: שימו לב לזוג המשקפיים המפורר המוצג סמוך למסך העדויות. באוגוסט 1944, עם חיסולו של גטו לודג', שולחה **טולה ולך** בת ה-18 עם אמה **בלומה** לבירקנא. במהלך הסלקציה הן עמדו זו לצד זו. האם בלומה שולחה לצד שמאל, למוות, בעוד שטולה הופנתה ימינה. טולה רצתה להצטרף לאמה, אך איש ס"ס עצר בעדה ואמר לה "את צעירה, את צריכה לעבוד". בעומדה על הרמפה ראתה טולה את טור הנשים והילדים הולך ומתרחק ממנה. היא לא יכלה עוד לזהות את דמות האם שממנה לא הספיקה להיפרד. כעבור זמן קצר, כאשר ציוו עליה הגרמנים לפשוט את בגדיה, מצאה טולה בכיס מעילה את משקפי הקריאה של אמה. היא הצליחה לשמור על המשקפיים עד השחרור כשהם קשורים לגופה, כזיכרון אחרון **תוכן: הדגם שלפניכם** מציג את לב ליבה של תעשיית ההשמדה – מתקן רצח משוכלל שכלל אולם התפשטות, תא גזים וקרמטוריום, כְּבָשִׁים לשרפת הגופות. לכאן הובאו אלה שנשלחו בידי הנאצים למוות מייד. הוכרחו לגזוז את שער הקורבנות, לעקור אנשי הטרנספורט. אסירים יהודיים שהשתייכו לקבוצה מיוחדת, **הזונדרקומנדו**, הוכרחו לגזוז את שער הקורבנות, לעקור את שיני הזהב, ולשרוף את הגופות לאפר בכבשנים שנבנו במיוחד למטרה זו. **המרד ריזה רובוטה** משפט גישור: מחנות הריכוז נמצאים ברקע אך אי אפשר לגשת אליהם- החשיבות היא להבין שמסלול היהודים- **השמדה**- הם לא מגיעים למקומות האלו כדי לעבוד. לא רוצים לנצל אותם. האידיאולוגיה משתלטת על הפרגמטיזם. המוזיאון לא רוצה לבלבל. העבודה נמצאת ברקע- רוב מגורשי אושוויץ לא הגיעו לעבודה.

גלריה 7: התנגדות והצלה חלל 1

משפט גישור: החלל האחרון שממנו יצאנו תיאר את השיא בהרג השיטתי ביהודי אירופה. והעולם שתק. נקרא את הציטוט שאנחנו רואים לנגד עינינו – (מעל המסך) **"כולנו, ההולכים כאן למוות, לנוכח אדישותם הקרה ככפור הקוטב של העמים, אנו שוכחי העולם והחיים"** מתוך הספר של **אברהם לויטה**. הוא הגיע מעיירה בלבוב, ממנה גורש למחנה פלאשוב. משם לאושוויץ-בירקנא בתחילת ינואר 1945 (בשבועיים לפני ראשית הפינוי) התארגנה קבוצה כדי לכתוב אודות המחנה, המטרה הייתה שתישאר עדות כתובה. הוא מתיר את העדות הכתובה שלו שם. הוא גורש בצעדות המוות ומצא את עצמו בבוכנוולד, לשמחתנו הוא הצליח לשרוד. הכתובים שלו מצאו את דרכם לארכיון איוו המשפט הזה עבורנו סוג של אמירה: היהודים הרגישו נטושים. **בהיעדר עזרה וסיוע מהעולם הבינו היהודים ש"אם אין אני לי - מי לי?" ...**

תוכן: הפרטיזנים היהודיים התבוננו בתצלומי הרקע שעוטפים את חלל התצוגה, אלו צילומים של יערות רודניקי שבליטא, לאחר הפלישה של הגרמנים לברית-המועצות החלה התארגנות ראשונית להתנגדות של כוחות בלתי סדירים, פרטיזנים, שהתרכזו ביערות ובשטחי הביצות בליטא, בביילורוסיה ובאוקראינה, וניצלו שם את יתרונם היחסי בלחימה זעירה נגד הכוחות הגרמניים. לנוכח יישום הפתרון הסופי בשטחי ברית המועצות וחיסול הקהילות היהודיות, החלו היהודים לחפש דרכי הימלטות ליער. ההחלטה לצאת אל היער הייתה קשה עבור היהודים, ולוותר לא אחת בהתחבטויות נפש, אם להישאר עם משפחתם בגטו או להצטרף לפרטיזנים ביער. הגטאות היהודיים הלכו והתבררו כמלכודות מוות, אך היציאה

האלבום המוצג
לפניכם הוא מוצג
יחיד במינו בתולדות
השואה, והוא
מהמסמכים
החשובים שמציג
המוזיאון. האלבום
כולל כ-200
תצלומים המתעדים
את הגעתו של
טרנספורט של

³ החצי האחר של הקרון נמצא במוזיאון השואה בוויניטון. חצי קרון – לצורך המחשה. לקרון דחוס כ 100 עד 150 איש בכל קרון. קרון הרכבת שימש במקורו להובלת בהמות ובמהלך תקופת מלחמת העולם השנייה שימש הקרון להובלת יהודים למחנות ההשמדה.

ליער הייתה מסוכנת וקשה אף היא. היהודי הנמלט מצא עצמו ללא מזון או מחסה, בקור ובניסיון מתמיד להתחמק מהמארבים הגרמניים. כך, לא הותירו חיי העיר לילדים, לזקנים ולחולים כמעט כל סיכוי לשרוד. הכאב וחיבוי הנפש על נטישת המשפחה, ובעיקר על עזיבת הורים מבוגרים וילדים קטנים, המשיכו לייסר את היהודים שברחו לעזרת. הצטרפות ליחידת לוחמים פרטיזנית יכלה להקנות הגנה חלקית מפני התנאים הקשים. אולם, מרבית מפקדי היחידות הפרטיזניות לא הסכימו לקבל לשורותיהם לוחמים יהודיים, וגם המעטים שלא פסלו זאת על הסף התנו את הצטרפות היהודים בהשגת נשק. התבוננו בתצלומים ייחודיים המאפשרים מבט נדיר על חיי היום יום של הפרטיזנים: הנדידה לשטחי ביצות נוכח המתקפות הגרמניות ביער, מנוחת הפרטיזנים כשרוביהם לצדם, הטיפול בפצועים וקבורת ההרוגים ביער, והלחימה בגרמנים באמצעות הנחת מטענים על פסי רכבת. כ-20,000 יהודים הצטרפו לתנועת הפרטיזנים הכללית, אשר שמה לעצמה למטרה לשחרר את אירופה מעול הכיבוש הגרמני. אולם, הטרגדיה הגדולה היא שיהודים החלו להימלט לעזרת במהלך חיסול הקהילות היהודיות בשטחי ברית המועצות בשנים 1941-1942, אך עד אז טרם הוקמה תנועה פרטיזנית מאורגנת. בשלהי 1943, כשהפכו הפרטיזנים לתנועת התנגדות רחבת היקף, כבר כמעט שלא נותרו יהודים בין החיים.

סיפור אישי: מחנה המשפחות - האחים ביילסקי. התבוננו בתצלום המוגדל שלפניכם. הוא צולם ביערות גליבוקי שבבילורוסיה, והמצולמים הם נשים, גברים וילדים, שהשתייכו ליחידה פרטיזנית מיוחדת במינה – מחנה המשפחות של האחים ביילסקי. התבוננו בציטוט הממוקם מעל התצלום. האח הבכור **טוביה ביילסקי**, מפקד היחידה, ניסח את התפיסה שלאורה הם פעלו: **"אנחנו צריכים להציל נפשות. חשוב יותר להציל יהודים מלהרוג גרמנים"**. בניגוד ליחידות הפרטיזניות הלא יהודיות שהתייחסו לילדים ולזקנים כאל נטל במציאות הקשה ביער, החליטו האחים **טוביה, זוסיה ונשהאל ביילסקי** להקים יחידה פרטיזנית שתנקום בנאצים לא רק על ידי לחימה אלא גם, ואולי בעיקר, באמצעות הצלת חיי יהודים. **מאביב 1942, לצד לחימה מתמדת בגרמנים, הם החלו ללכד סביבם יחידים ומשפחות, שרידי גטאות ומחנות עבודה, שהגיעו בחלקם הגדול ליער בעקבות מידע על פרטיזנים יהודים שמקבלים אליהם ללא תנאי כל יהודי נמלט.** האחים ביילסקי התמודדו עם בעיות קשות: איכרים מקומיים הסיתו את המפקדה הפרטיזנית הסובייטית כנגדם בתאונה שהם שודדים את האיכרים, טוביה נאלץ להיאבק כדי להוכיח שהאיכרים פועלים ממניעים אנטישמיים, בעוד שאנשיו פועלים ככוח לחימה בגרמנים. מחנה המשפחות כולו סבל מרעב, מהתנאים הקשים ביער ומהצבא הגרמני שהתקיף אותו בשורה של מצודים במהלכם הרג עשרות מאנשיו. **התבוננו בדוח הפעולה המוצג לצד התמונות:** לוחמי היחידה הצליחו להפסיק את תנועת הרכבות בקו ברנוביץ'-לידה לשעות רבות, ולגרום לגרמנים לנפגעים רבים. במקביל ללחימה המשיכו האחים ביילסקי להגן על הנשים ועל הילדים שבמחנה המשפחות. במהלך 1943 הגיע טוביה להסכם עם מפקדת הפרטיזנים, שבתמורה לאספקת מזון וחומרי גלם ליחידתו, יתנו אנשי שירותי מלאכה ורפואה למגוון יחידות פרטיזניות אחרות. המחנה תפקד כעירייה יהודית קטנה ובה בתי מלאכה, טחנת קמח ואף בית ספר. **במהלך 1944 מנה המחנה כ-1,200 נפשות, שניצלו הודות לתושייתם של האחים ביילסקי.**

סיפור אישי: הצלת יהודים בצרפת, בכפר שמבון סור ליניון ובסביבתו. **"אני לא יודע מה זה יהודי, אנחנו מכירים רק בני אדם"**. דברים אלו נאמרו על ידי מנהיגו הרוחני של הכפר שמבון סור ליניון שבצרפת, הכומר ההוגנוטי **אנדרה טרוקמה**, באוגוסט 1942. זהו סיפור ייחודי על הכפר שמבון סור ליניון ועל יישובי הסביבה, שכל תושביהם התגייסו להצלת יהודים. **התבוננו בתצלום המוגדל של הכפר הפסטורלי.** תושבי הכפר וסביבתו מנו אז כ-5,000 איש, והם סייעו במהלך המלחמה במתן מסתור ועזרה ליותר מ-3,000 יהודים. המנהיגים הרוחניים של האזור, ובראשם אנדרה טרוקמה, גילו חמלה והזדהות עם הסבל היהודי, וסחפו אחריהם את התושבים. השמעה על מעשי ההצלה בכפר וביישובי האזור פשטה, ויהודים רבים הגיעו אליו לבקש מקלט. פעילי המחתרות היהודיות באזור החלו עד מהרה אף הם להעביר יהודים למקום. הם הוטרדו בבתי פרטיים, בבתי ילדים ובמוסדות ציבור. בקצה התצלום המוגדל של הכפר תוכלו להתבונן במסך, ובו תצלומים של מעונות ילדים שפעלו בכפר, בהם הוטרדו ילדים ובני נוער רבים. **שימו לב למעון ילדים אחד בשם לה רוש**, שאותו ניהל בן דודו של אנדרה טרוקמה, **דניאל**. במעון זה שוכנו עשרות סטודנטים, רובם יהודים. במאי 1943 פרצו לשם סוכני הגסטפו וביקשו לדעת מי המנהל. דניאל שהיה יכול להימלט דרך דלת צדדית העדיף להתייצב לצד תלמידיו. הוא הוצא מן המקום עם 23 מחניכיו והועבר לכלא, משם נשלח למחנה ההשמדה מייזדק שבו נספה באפריל 1944. רבים מהיהודים שהסתתרו בשמבון הוברחו בחשאי בסיוע המחתרות היהודיות והכליות לשווייץ. לימים, נשאל אחד מתושבי הכפר מה היו המניעים להתגייסותו להצלת יהודים בעודו מסכן את עצמו ואת בני משפחתו. הוא ענה כי: **"היה צריך לעשות את הדברים האלה, ונתמזל לנו מזלנו להיות שם בעת ההיא..."** היה זה הדבר הטבעי ביותר בעולם לעזור לאנשים אלה. **הכפר וסביבתו הוכרו על ידי מוסד "יד ושם" כחסידי אומות העולם.**

חלל 2 – חסידי אומות העולם סיפור אישי: דפי הרשימה המקוריים המוצגים לפניכם נערכו בידי **אוסקר שינדלר** באפריל 1945. הם כוללים את שמותיהם ואת מקצועותיהם של 1,200 האסירים היהודים שעבדו במפעל שהקים בברניליץ שבצ'כיה. את הרשימה שלח לרשויות הנאציות כדי להוכיח את יעילותם ואת כשירותם של האסירים שלקח תחת חסותו, וזאת נוכח האיום לסגור את המפעל ולהוביל את האסירים בצעדות מוות לגרמניה. לימים, הוכר אוסקר שינדלר בידי מוסד "יד ושם" כחסידי אומות העולם. הוא נמנה עם למעלה מ-21 אלף מצילים שאינם יהודים, אשר סיכנו את נפשם בתקופת השואה כדי להציל יהודים נרדפים. **תוכן:** ההצלה בוצעה בדרכים שונות: הסתרה, השגת תעודות ומסמכים מזויפים, היו שמצאו עבור היהודים דרכי מילוט, עסקו בהברחת גבולות. מקלט לילדים, בקרב משפחותיהם וכן בבתי ילדים ובמוסדות דת נוצריים. המצילים חיו בחשש מתמיד מפני הלשנה והסגרה. במערב אירופה הם היו נתונים לסכנה של מאסר בידי הגרמנים ולשילוח למחנות. במזרח אירופה הסכנה הייתה גדולה - הוצאה להורג מיידית שלהם ושל משפחותיהם. מעשיהם היו בבחינת יוצא מן הכלל. רוב היהודים הנרדפים נתקלו בחומה של אדישות ושל פחד מצד האוכלוסייה המקומית, ובמקרים לא מעטים ביחס עוין ואף בפגיעה פיזית. **שאלה:** למה ראוי לציין את פועלם של חסידי אומות העולם? מעשיהם מעידים שעזרה והצלה היו אפשריים, וההחלטה להושיט יד הייתה תוצאה של בחירה אנושית אמיצה, של החלטה שלא לעמוד מנגד, ולעשות למען שמירת ערך קדושת חיי האדם באשר הוא. מדינת ישראל, בשם העם היהודי, הטילה בחוק "יד ושם" על הרשות הממלכתית להנצחת השואה את החובה להוקיר אותם לא-יהודים. לאנשים אלה מוענק התואר "חסידי אומות העולם", שהפך ברבות הימים למונח כולל בשיח העולמי לבני אדם השומרים על ערכים אנושיים גם במצבים קיצוניים. מוסד "יד ושם" מעניק להם בשם העם היהודי תעודת הוקרה ומדליה. לחלק מהם ניטעו עצים באתר "יד ושם", ושמןם של האחרים מונצח בגן חסידי אומות העולם. **משפט קישור:** **הציור של בקו**

חסידי אומות העולם
מהונגריה אימרה
בתורי כתב על
תחושות אלה: "יודע
אני שבועמדי לפני
האלוהים ביום הדין,
לא אשאל מה שנשאל
קין - היכן היית כשדמי
אחייך זעקו אל
האלוהים?"

פרימו לוי (1919-1987) הוא אחד מן הנודעים והיחידים שבין הסופרים ניצולי השואה. לוי, כימאי במקצועו, נולד בטורינו, הצטרף למחתרת אנטי-פשיסטית, ונשלח לאושוויץ בשנת 1944. במשך השנים פרסם לוי כמה יצירות מופת העוסקות בצורה כנה בשנות השואה. הוא גם חיבר לא מעט יצירות שאינן מתייחסות, לפחות במישרין, לשואה ולחוויותיו בה. מבין יצירותיו הנודעות – "זהו אדם", "ההפוגה", "השוקעים" והניצולים" ו"הטבלה המחזורית". עד היום, יצירתו של לוי היא שער מרכזי לקוראים המבקשים לשמוע, ולו במקצת, את הקולות של אושוויץ ושל לשואה בכלל.

להפנות לציור של **אלפרד גליק**

היה זה היום העצוב ביותר בחיי...מתוך עדותו של יצחק . אנטק. צוקרמן

גלריה 8: היהודים האחרונים – עולם המחנות, צעדות המוות והשחרור.

חלל 1 – חיי היום יום במחנות תוכן: ככלל, כל המגורשים שנשלחו למחנות השמדה יצאו מכלל זה קבוצות קטנות של אסירים שהושארו בחיים כדי לסייע בשרפת הגופות ובארגון למשלוח של רכוש הקרבנות. **שאלה:** מעניין לציין כי קרבנות המפנה הם אלה שבסופו של דבר הובילו לכך שגרמניה הפסידה במלחמה, אבל בחלק מהמקומות הדבר לא סייע לגורל היהודים בטווח הקצר. מדוע? **נפנה מבטנו לשלט Arbeit macht frei (העבודה משחררת).** האמרה הזו מובילה אותנו למתנה העבודה, הריכוז וההשמדה אושוויץ. **הגדול מבין מחנות ההשמדה.** התבוננו בתמונה מצד ימין למעלה – **נשאל: מה התמונה מספרת?** רוב הנשלחים לברקנאו בטרנספורטרים - להשמדה מיידית באחד ממתקני הגז והיו שנשארו זמנית כאסיר במחנה. רק חלק קטן מהיהודים שהגיעו למחנה (כ- 20% מהנשלחים) נבחרו להישאר באופן זמני בחיים. **התבוננות בתמונה של הנשים מצד ימין ועל התמונה של הגברים מצד שמאל. נשאל: כיצד שימש תהליך הקליטה למחנה דרך לשבור את יכולת ההתנגדות של האסיר?** הנשים: הפשיטו אותן מבגדיהן, הן קיבלו מדים, גילחו את כל חלקי גופם ראש, קעקעו את מספר האסיר על הזרוע...**פרימו לוי** כתב על כך בספרו ...הותירו את האסירות והאסירים בתחושה, שלא נותר להם דבר משל עצמם. **נשים לב לפריטים בצד שמאל לשלט:** במחנה הריכוז אושוויץ נוספה על שיטת סימון האסירים באמצעות משולשי בד צבעוניים על הבגד, אף שיטת סימון ייחודית בקעקוע מספר האסיר על גופו. במעשה זה נטלו את השם מן האדם והחליפו אותו במספר סידורי. רמסו עד אפר את כבודו ואת זהותו של האדם. **חלל 2: מה בולט בחלל זה?** האסירים הוכנסו לצריפים ובהם **דרגשים**. הצפיפות הייתה נוראה ולפעמים שכבו יותר מארבעה אסירים בדרגש צר אחד. אנשים זרים לחלוטין נאלצו לחיות במחנה בחוסר פרטיות **נתבונן בתמונה של יום שחרור ממחנה בוכנוולד. בתמונה אלי ויזל. נשאל: מישהו נראה שמח בתמונה?** הם יודעים שהם משוחררים. מה שעניין את האסיר גם ביום זה היה קערת המרק שלו. בכל המחנות שרר **רעב** מתמיד. והעבודה המפרכת גרמו להידלדלות גופנית מהירה ולתופעת השלדים, המוזלמנים. תחושת הרעב התמידית העסיקה ללא הרף את מחשבותיהם של האסירים, והם ניסו כל הזמן להשיג מעט מזון נוסף, בכל דרך אפשרית. אסיר שלא למד להסתדר ולמצוא תוספות מזון, לא שרד. הרעב הביא את מקצת האסירים לעשות מעשים שבעולמם הרגיל נחשבו כבלתי נתפסים. בויטרינה יש **מדי אסירים** החליפה הזו נתרמה ע"י **יחיאל דינור** נודע בשם העט "ק. צטניק" ("מבטא: "קֶצְטִינִיק", מושג שפירושו "אסיר במחנה ריכוז אדם בלי שם") **על הכובע, הנעלים וקערת האוכל** שמרו בשבע עיניים. קערות היו נכס יקר, והאנשים גנבו אותן זה מזה. היו שקשרו את הקערות למכנסים. בלילות שמו אותן מתחת לראש. גם על הנעליים היה צריך לשמור היטב. כמעט בכל מקום פרצו מריבות בגלל גניבת נעליים. אלה שלא מצאו את נעליהם, עטפו את רגליהם בניירות ובסמרטוטים, וחיכו להזדמנות **לגנוב** ממישהו אחר. **חלל 3:** במרכז החלל קרונית, מסילה להסעת קרוניות ואבני גרניט מהמחצבה הסמוכה למחנה ריכוז גרוס רוזן. בחלל של חיי האסיר במחנה. מדברים על השפלה וחיידולן, המאבק לקיום, ...ובכל זאת החלל הזה מסיים עם **רוח האדם: אמרה קרטס** סופר יהודי הונגרי, ב- 1944-בגיל 15 גורש על ידי הנאצים לאושוויץ-בירקנאו ולאחר מכן ל**בוכנוואלד**, אך הצליח לשרוד . זוכה פרס נובל לספרות , כתב בספרו "ללא גורל"...**סיפור השופר.**

חלל 4 – צעדות המוות תוכן: ב- 18 בינואר 1945 ועד הימים האחרונים של המלחמה, החלו הנאצים בפינוי האסירים בצעדות מוות מערבה, לכיוון גרמניה ואוסטריה. בצעדות מתו אלפי אסירים, רובם יהודים, ומכאן גם השם "צעדות המוות". מסעות הפינוי היו קשיים רבים כגון מזג אוויר חורפי מכביד, מחסור במים ובמזון והעדר תיכנון מדויק של דרכי הפינוי ושל יעדין. **שאלה:** מה הייתה מטרת צעדות המוות? והאם צעדות המוות הם חלק מהפתרון הסופי? מטרת הצעדות לא עוגנה בפקודה בכתב. ע"פ השערות וסיכומים מרכזיים, שלוש מטרות להמשך הרצח של היהודים. הנאצים ביקשו לרכז את כל האסירים במחנות כדי לא רק להבטיח את העלמת הפשעים אלא גם המשך הייצור המלחמתי בגרמניה, השורדים יכלו לשמש בני ערובה למשא ומתן אפשרי עם המערב על תנאי כניעה. **סיפור אישי:** סיפור שמתאר ההרג היומיומי ואת הכאוס המוחלט ששרר במהלך מצעדי המוות. **הביטו בשליטים הניצבים בחדר –** כל אחד מהם מציין מקום שבו עברה צעדת מוות שיצאה **ממחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ-בירקנאו ב-18 בינואר 1945.** כ-2,500 אסירים גברים הוצאו מהמחנה באותו יום. הם קיבלו חתיכת לחם, קופסת שימורים אחת לכל ארבעה צועדים ושמיכה. **הישירו מבט לתצלום העכשווי המוצג מולכם** שצולם בחודש ינואר באזור מיוער בפולין, דרכו עבר מסלול הצעדה. **שימו לב לתנאי מזג האוויר,** לכמויות השלג שנערו. האסירים התשושים נאלצו לבוסס בו **בקבקבי העץ** שלהם כשהם **לבושים סחבות.** אסיר שתש כוחו והשתתה מעט, נורה מיד בידי מלווי השיירה. **שימו לב במרכז החדר לשלט המצוין, כי ב-22 בינואר 1945, הובלו אסירים מאשוויץ ליישוב מליני, לאחר צעדה של 104 ק"מ.** אסירים רבים נורו בידי שומריהם בסמוך לכפר. הכומר המקומי הורה לקברן להביא את הנרצחים לקבורה, ולרשום לפני כן על פתק את הנתונים שקועקעו על זרועותיהם. **בהיעדר כל זיהוי אחר הפכו למרבה הטרדיה מספרי האסיר של הקורבנות לסממני זהותם היחידים. בפברואר 1945, לאחר צעדה של 325 ק"מ, קבוצה אחת הוצעדה ל גרוס-רוזן, שאליו הגיעו רק 180 אסירים בחיים. הקבוצה השנייה המשיכה לצעוד, ובתשעה במאי 1945, לאחר צעדה של 498 ק"מ הגיעו רק 180 אסירים ליעד הסופי –**

חלל 4 - השחרור

תוכן: ב-8 במאי 1945, כשכוחות גרמניה המובסים חתמו על הסכם הכניעה לצבאות בנות הברית, הייתה השמחה חובקת עולם. האימה שבמלחמות באה אל קיצה. נערכו מצעדים צבאיים, חגיגות עממיות וריקודים ברחובות. בעוד שרוב העולם חגג את סיומן של שש שנות מלחמה...עם אחד לא השתתף בפרץ השמחה הכללי – העם היהודי באירופה. **עבורו איחר הניצחון לבוא.** רובו הוכרע למוות בידי הנאצים ועוזריהם. ובקרב קומץ הניצולים, אסירי מחנות הריכוז ומי שיצאו ממקומות המסתור, האפיל כאב השחרור על שמחת ההצלח

סיפור אישי: 'ישראל מאיר לאו' היה בן 8 כאשר שוחרר ב-11 באפריל 1945 בידי הצבא האמריקאי ממחנה בוכנוולד. בזיכרונותיו הוא מתאר את רגעי השחרור: **"הרב הרשל שכטר,** הרב הראשון של צבא ארצות הברית שנכנס למחנה הריכוז **בוכנוואלד** ב-11 באפריל 1945, כמעט שעה אחרי שחרור המחנה על ידי חייליו של **ג'ורג' פטון** ירד מאחד הג'יפים במדי חייל, ועמד מול ערמת הגופות. רבים מהן זבו עדיין דם... פתאום היה נדמה לו שהוא רואה **זוג עיניים פקוחות וחיות.** בהלה אחזה אותו. אולי אפילו שלף אקדח באינסטינקט של חייל, כדי להגן על עצמו. בזיהירות, כשהוא מהלך לאט-לאט, החל להקיף את ערמת הגופות, ואז, וזאת אני זוכר בבהירות, הוא נתקל בי – ילד בן 8, מתבונן בו מאחורי גבעת הגופות, בעיניים קרועות לרווחה... הרב החזיר את האקדח למקומו, תפס אותו בשתי ידיו, חיבק אותו חיבוק אבהי והרים אותו על הידיים. אז שאל בידידי: בן כמה אתה ילד? ראיתי שמעיניו זלגו דמעות. למרות זאת הייתי אחוז בעתה, ותשובתי הייתה זהירה, כמי ששומר את עצמו לעצמו: "מה זה משנה? בכל מקרה, אני יותר זקן ממך". **התבוננו בתצלום שעל הקיר שמשמאלכם,** שם נראה הרב שכטר עורך טקס קבלת שבת בערב שבועות, תש"ה, 1945, במחנה הריכוז בוכנוולד. בשורה הראשונה יושב **ישראל מאיר לאו הקטן,** שנבחר, לימים, לשמש כרבה הראשי של מדינת ישראל

נתבונן בפנל התמונות מצד ימין. התמונות מתארות את המפנה בחזיתות המלחמה. קרב מכריע התרחש בנובמבר 1942 **באל עלמיין** שבצפון אפריקה, שבעקבותיו החלו כוחותיו של המפקד הגרמני רומל בנסיגה. נקודת המפנה נוספת התרחשה ב-2 בפברואר 1943 עם **כניעתו של הצבא הגרמני בסטלינגרד.** נחיתת כוחות בעלות הברית ב**סיציליה** וב**איטליה** והנחיתה ב**נורמנדי** ב6 ביוני 1944. הניצחונות שנחלו בעלות הברית בשנים 1942-1945 לא מנעו את המשך ביצועה של מדיניות השמדת

אלפי האסירים שהוחזקו במחנה **אושוויץ 1** ראו את המילים Arbeit macht frei¹ (העבודה משחררת) פעמים ביום. בפעם הראשונה בשעת בוקר מוקדמת שיצאו אל עבודות הכפייה ובפעם השנייה שחזרו למחנה. כחלק ממערך התעמולה הנאצית, הטעיה ואחידת העיניים שהופנתה כלפי קורבנות גרמניה הנאצית. בהמשך בעקבות הוראותיו של הימלר הוקם במרחק של שלושה ק"מ מהמחנה הראשי – **אושוויץ 2** ובו נבנו מתקני השמדה. במהלך השנים התרחב המחנה וכלל סניפים של מפעלים גרמניים ששוכנו באזור. מחנה זה נקרא בשם **אושוויץ 3** או בונה-מונוביץ'. כמו כן הוקמו באזור כ-45 תת-מחנות ושתי **שופר** שהכין משה וינטרטר, לקראת הימים הנוראיים בשנת תש"ד, בסדנה שבה עבד במחנה סקרן'סקו-קמיינה. השופר הוכן תוך בסיכון נפש על פי בקשתו של האדמו"ר מראדושץ' שהיה אסיר במחנה. האסירים קיימו בו את מצוות תקיעת השופר לפני יציאתם לעבודה.

Victory day
לעומת
שחרור

שימו לב לתצלום המשפחתי שמימין למפה. הוא צולם בעירייה טשביניה שבפולין ב-1937. נחה לבית פליישר וזיסמה רייך ערכו את טקס חתונתם, שאליו הוזמנו קרובים ומכרים, וביניהם 64 מבני המשפחה המופיעים בתמונה. לאחר נישואיהם המשיך זיסמה לעבוד עם אביו בסחר בהמות ונחה - כתופרת. כעבור זמן קצר נולד לשניים בן. לאחר פרוץ המלחמה ברח זיסמה לבירת המועצות ומצא שם את מותו. נחה נותרה עם בנה, שאותו שולחה ב-1942 למחנה ההשמדה אושוויץ, שם נרצח שניהם. **מבין 54 המצולמים השמחים - נרצחו במהלך תחילת השואה. מבין העשרה שנותרו בחיים, שבעה ברחו לשטחי ברית המועצות וניצלו.** שאלה: מה מייצג תצלום זה? מייצג את אובדן של משפחות שלמות

משפט גישור: שבר: מפת האבדן במפה מתוארים פריסת ממדי האובדן במדינות אירופה השונות. כל עמודה כחולה מציינת את מספר היהודים שחיו באותה מדינה טרם המלחמה. כל עמודה שחורה מציינת את מספר היהודים שנרצחו על-ידי הגרמנים, ועל-ידי משתפי הפעולה מקרב המדינות הכבושות וממדינות הציור. לא נשארו יהודים. רגע לפני שנכנסים לגלריה של החזרה לחיים מספרת **הרטה גולדמן** שלאט לאט אמרו לה שאף אחד איננו. לא נשאר לה איש. היא נשארה לבד. כל התקווה שהייתה לה לפגוש את משפחתה /שיש לה למי לחזור. כל השנים האלה שהתפללה שלא תשאר לבד עולם. התקווה נעלמה. והייאוש בא. **מתוך למעלה משלושה מיליון יהודים שחיו בפולין ערב המלחמה, נותרו עד סוף שנת 1946 כ-80 אלף בלבד.** מתוך 77000 יהודים שחיו ביוון ערב המלחמה, נרצחו 58885. מתוך 140000 יהודים שחיו בהולנד ערב המלחמה, נרצחו 102150

גלריה 9: לחזור ולחיות שאלה: "משוחר אך לא חופשי" – זה הפרדוקס היהודי" - למה התכוון הרב מרדכי קליזנר? **תוכן:** היו יהודים שהיו חודש אחרי המלחמה עם כותנות הפסים, מאחורי גדרות תיל. כאילו דבר לא קרה. ועם השחרור הם נפגשים המשחררים. עם הצבא האמריקאי ובו גם רבנים בצבא. הם פוגשים **בדכא** את הרב קליזנר והוא מבין שהדבר המרכזי שמעסיק את שארית הפליטה זה למצוא קרובים כדי לא להרגיש שהם לבד/יתומים. והוא תולה דפים ריקים על לוח הקירות כדי שכל אחד מהניצולים ירשום את שמו. ומה המצב עם השורדים בפולין? האם יש להם לאן לחזור? כי כאשר הם חוזרים לבתים שלהם הפולנים שואלים אותם למה הם חזרו. ושהם חזרו יותר ממה שהלכו. זו קבלת הפנים שמחכה להם. השורדים רצו לחזור הביתה. למצוא הורים. רצו שקט. והמציאות טופחת על פניהם. וביוני 1946 מתרחש פוגרום בעיר קילצה. נפוצה בעיר עלילת דם נגד יהודים שכביכול השתמשו בדם ילד נוצרי לצורך טקס דתי. 47 יהודים נרצחו מתוך 163 ניצולי שואה ששהו בעיר. במודעת האבל שהתפרסמה בעיתון היהודי הופיעו שמות הנרצחים, ובהם 7 אלמונים. לצדם נרשם גם השם הבא: B-2969 אושווינצ'ים. **שאלה:** מה המשמעות של פוגרום קילצה? הוא ביטא עבור רבים את חוסר התקווה לחידוש החיים היהודיים במקום. בחודשים שבאו לאחר מכן יצאו מפולין עשרות אלפי פליטים יהודים מערבה כי יודעים שעל אדמת גרמניה קמו מחנות עקורים. וזה על קצה המזלג למה שמכנים "תנועת 'הבריחה' (שהתמקדה בעיקר בעזרה לפליטים לעבור לאזור השליטה האמריקני בגרמניה). תוך שלושה חודשים עוזבים 70000 יהודים את פולין. **שאלה:** ומתוך מה שאתם רואים בפוסטרים? מאפיין את מחנה העקורים? ילודה/נישואין...סיפור אישי: שושנה רומקובסקי. והבריחה של שורדי השואה יש בה בריחה אידיאולוגית. יש עזיבה של הרעיון הסוציאליסטי והליברלי. והתחושה הבסיסית היא שיש רק רעיון אחד שבה גלומה תקווה. שרק הוא עומד במבחן השואה ושורד זה הרעיון הציוני. זה עמוד האש. **ובסופו של דבר חצי מיליון ניצולי שואה בוחרים לבוא לכאן. סיפור אישי:** שושנה רומקובסקי **וב-48 פה לא כף. פורצת מלחמה נוראית.** אבל בתחושת הבטן שלהם עומדת התפיסה שבגלל שלא היתה לנו מדינה. ספינו! זה ציונות מסוג חדש. וזה עוזר לנו להבין את הפרק הישראלי של ניצולי השואה. המאבק לחזור לחיים נעשה בהקשר של תחיית המפעל הציוני. **משפט גישור:** ישנה חזרה מרצפת הבטון לשטיח - סמליות שיש בה חזרה לחיים, לעולם נורמלי שמנסה לתקן

אוניית מעפילים, אקסודוס, שיצאה מנמל סט שלחופי דרום צרפת ב-11 ביולי 1947, כשעל סיפונה 4,554 נוסעים ניצולי השואה, במטרה להגיע לארץ ישראל

גלריה 10: היכל השמות (4.8 מיליון)

סיפור אישי: מיליוני היהודים שנרצחו על-ידי גרמניה הנאצית ועוזריהם בתקופת השואה לא זכו להיות מובאים לקבר ישראל, ושמותיהם של רבים מהם אבדו עם מותם. במכתב שכתב **דוד ברגר** מווילנה הוא רשם כי: **"אם יקרה משהו, הייתי רוצה שיהיה אדם שיזכור כי חי משהו בשם דוד ברגר"**. דוד נורה למוות ביולי 1941, ימים אחדים לאחר כיבוש וילנה בידי הנאצים.

תוכן: אחד האתגרים של מוסד יד ושם הוא איסוף שמות הנרצחים. בעזרת דפי עד, אפשר להחזיר את שמותיהם/זהותם של הנרצחים. דפי עד הם טפסים שנוצרו ביד ושם כדי לשחזר את זהותם האישית של היהודים שנרצחו. ניצולים/חברים/משפחה כותבים את השם, פרטים ביוגרפים ובמידת האפשר תצלום של הקרן. כל דף עד הוא מעין מצבה לזכר כל יהודי שנרצח בשואה. "לרבים, דפי העד הם הקשר הפיזי היחיד ליקריהם שנרצחו בשואה", אבנר שלו". **שאלה:** למה בחר יד ושם לאסוף שמות? לזכור כל קרן וקרן כאדם, ולא רק כמספר. כל אחד מהקורבנות היה עולם מלא של שאיפות ושל אהבות, של יצירה ותוכן ושל תווים פנים הייחודיים רק לו. **סיפור אישי:** כתב על כך המשורר והפילוסוף היהודי **בנימין פונד:** "זכרו רק כי הייתי חף מפשע וכי, כמאדם, בני תמותה של יום זה גם לי, היו פנים של צעם ושמחה ורחמים, פשוט מאוד, פנים של בן אדם!" "היכל השמות" הוא מקום של תיעוד, של זיכרון ושל התייחדות.

תוכן: שימו לב **חלקו העליון** של היכל השמות. בחרוט העליון - פניהם של 600 שמות של **אנשים מזוהים** וניתן לספר את סיפורם. **מאחורי התמונות** נמצאים התיקים של דפי העד ששמורים לפי שנת המסירה. **ארכיון דפי העד** אוצר את שמותיהם של כ-3 מיליון קורבנות. כל החללים הושארו בכוונה מתוך ציפייה לקבל דפים נוספים בעתיד. **בתחתית** - יש בור מים שנחפר בתוך הסלעים של הרי ירושלים. מצד אחד, הבור הוא מעין קבר סמלי למיליוני הקורבנות אשר דמותם משתקפת לנגד עינינו. מצד שני, המים מסמלים חיים, זרימה וצמיחה. יד ושם נחוש להתמיד באיסוף השמות עד לאיתור השם האחרון של כל איש, אישה וילד, של עולם יהודי שלם שהיה והושמד, שהרי כדברי המשוררת זלדה: 'לכל איש יש שם'.

משפט גישור: שאלה: איך לדעתכם בחר יד ושם לסיים את הביקור במוזיאון? **מיצג הסיום: מול האבדון / אורי ציג – "מיתר"תוכן:** את הסיום במוזיאון פתחנו בצפייה ביצירת וידיאו מרשימה בשם "נוף חיים", שעסקה בעולם היהודי טרום השואה. יד ושם החליט למקם עבודת אמנות נוספת לפני היציאה מהמוזיאון בשם "מיתר" שאותה יצר האמן אורי ציג. **שאלה:** מה משמעות המילה מיתר? מיתר במשמעות היתר, מה שנשאר ושרד או מיתר במשמעות מיתרי נפש האדם. החדר הוא התכנסות פנימה אל נפש האדם. על אף הניסיונות החוזרים ונשנים לרמוס אותה. **תוכן:** בקיר ממול חולפים במעין דפדוף כתבי יד מתקופת השואה: מכתבים אחרונים, יומנים, פתקים בשלל שמות ממקומות רבים, עולם יהודי נדרך הכותב את חייו כל עוד לא נלקחו ממנו, זועק את זעקתו האילמת אך מותיר זכר, זיכרון בכתב יד של אדם, של מקום, של תקופה. כל אות היא חד פעמית, כל אדם הוא יחיד במינו, וכל מכתב או היגד, הוא עולם מלא. מלבד הטקסטים יש שתי הקרנות וידאו מעוצבות המלוות במוזיקה מקורית לצליל ונבל שהולחנה ליצירה. בקיר שמשמאל מוקרנים משפטים המזדקרים מתוך פסיפס של אותיות. **בקשה:** קראו את האמירות ובחרו אמירה אחת איתה תקחו לסיכום בחוץ.

סיכום בחוץ: נושמים טוב את אוויר ירושלים. הכנפיים הנפתחות החוצה ופנימה מציעות נחמה כמעין חיבוק (פתוח?-סגור? כמו שירו של יהודה עמיחי).

חומר למחשבה: **איך זוכרים? דוניה רוזן** שהייתה בת 14 כשנדהה ביער וניצלה ע"י חסידת אומה"ע: "רוצה אני מצבה של מעשים טובים..." - הרצון לזכירה אקטיבית. **איך נשמור על אנושיות וחמלה בתוך העולם הזה, על המר והמתוק שבו?**

